

บทที่ 2

การเข้าสู่วิชาชีพของผู้หญิงในสมัยพัฒนา

ในช่วงเวลาดังแต่พ.ศ. 2500 – 2516 เป็นช่วงเวลาที่กล่าวได้ว่าเป็นยุคสมัยแห่งการพัฒนา หรือ “สมัยพัฒนา” ทั้งนี้ก็เพราะการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในปี พ.ศ. 2500 เป็นจุดตัดแบ่งทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ในทางการเมืองคือละทิ้งมรดกตกทอดของคณะราษฎร อันได้แก่สถาบันทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตย อาทิ รัฐสภา รัฐธรรมนูญ และการเลือกตั้ง เมื่อจอมพลสฤษดิ์ทำการรัฐประหารครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 2501 ก็กุมอำนาจเบ็ดเสร็จไว้ที่ตนเอง ยกเลิกรัฐธรรมนูญ และรัฐสภาที่มาจากการเลือกตั้ง ซึ่งกว่าจะมีรัฐธรรมนูญและการเลือกตั้งก็จนถึงปีพ.ศ. 2512 – 13 แต่กระนั้นก็ดีผู้นำรัฐบาลทั้งหลายก็ล้วนเป็นผู้ที่สืบทอดอำนาจมาจากจอมพลสฤษดิ์ทั้งสิ้น จนกระทั่งมาสิ้นสุดลงที่เหตุการณ์ “14 ตุลา” เมื่อปี พ.ศ. 2516

ในยุคสมัยพัฒนานี้ประเทศไทยผูกพันตนอย่างแนบแน่นกับประเทศโลกเสรี ที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ และมีจุดยืนอยู่ฝ่ายตรงข้ามกับฝ่ายโลกคอมมิวนิสต์ รัฐบาลไทยขอมร่วมมือกับสหรัฐอเมริกาในสงครามเวียดนาม โดยยอมให้สหรัฐอเมริกาเข้ามาตั้งฐานทัพในประเทศได้ ในขณะที่ภายในประเทศ รัฐบาลได้มีนโยบายปราบปรามคอมมิวนิสต์ โดยเฉพาะการใช้มาตรการทางทหารเป็นแนวทางสำคัญ

การพัฒนาประเทศก็เป็นการสร้างเงื่อนไขอันหนึ่งในการป้องกันภัยคอมมิวนิสต์ รัฐบาลได้ลงทุนในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน อาทิ ไฟฟ้า ถนน น้ำประปา ฯลฯ ก็เพื่อรองรับนโยบายทางเศรษฐกิจใหม่ ที่เน้นที่ภาคเอกชนให้เป็นกลหลักสำคัญในการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ นโยบายหลักอยู่ที่การสนับสนุนเศรษฐกิจทุนนิยมแบบเสรีนิยม ยกเลิกทุนนิยมโดยรัฐ ที่มีมาอยู่แต่เดิม ทั้งนี้แนวนโยบายดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของสหประชาชาติโดยเฉพาะธนาคารโลก และประมุขมหาอำนาจฝ่ายโลกเสรีคือสหรัฐอเมริกา

การก้าวออกไปสู่การทำงานนอกบ้านของผู้หญิงไทยซึ่งจะศึกษาวิจัยในที่นี้ สัมพันธ์อยู่กับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในหลาย ๆ ประการ เนื้อหาของงานวิจัยในบทนี้จะพิจารณาปัจจัยที่ส่งผลอย่างสำคัญต่อการเข้าสู่งานอาชีพของผู้หญิงชั้นกลางที่มีการศึกษา โดยเน้นการพิจารณาประเด็นสำคัญสามประเด็นคือ *ประเด็นแรก* ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของไทย โดยเฉพาะเมื่อก้าวเข้าสู่ยุคการพัฒนาทางเศรษฐกิจ หลังมีการดอรับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีนิยมอย่างจริงจังในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในทางเศรษฐกิจ กระตุ้นให้ภาคธุรกิจในเมืองฯ ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ซึ่งสภาพการณ์เหล่านี้ได้เปิดโอกาสให้ผู้หญิง ชั้นกลางที่มีการศึกษาก้าวเข้าสู่การทำงานที่หลากหลาย *ประเด็นที่สอง* ความเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษาของสังคมไทย ซึ่งมีส่วนส่งเสริมให้ผู้หญิงจากครอบครัวชั้นกลางได้รับการศึกษา

ในระดับที่สูงขึ้นกล่าวคือระดับมัธยมปลายจนถึงอุดมศึกษา และกลายเป็นผู้มีความรู้เหมาะสมเพียงพอแก่การประกอบอาชีพการงานสมัยใหม่ และ *ประเด็นที่สาม* ความเปลี่ยนแปลงทางด้านทัศนคติของสังคมเกี่ยวกับบทบาท หน้าที่ของผู้หญิงสมัยใหม่ ซึ่งเป็นผลจากพัฒนาการทางสังคมที่เปิดกว้างและยอมรับบทบาทของผู้หญิงมากขึ้น

1. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจไทยในสมัยพัฒนา

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจเป็นประเด็นสำคัญที่เกิดขึ้นในสมัยพัฒนา โดยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่อันเกิดขึ้นด้วยความร่วมมือจากธนาคาร โลกและสหรัฐอเมริกา เป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาประเทศ แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ที่ใช้ในปี พ.ศ. 2504 – 2509 มุ่งสนับสนุนการลงทุนภาคเอกชน ดึงดูดอุปสงค์และนโยบายพัฒนาการเศรษฐกิจ ดังความว่า

นโยบายสำคัญยิ่งของแผนพัฒนาการเศรษฐกิจจึงหนักไปทางส่งเสริมการขยายตัวกิจกรรมและการลงทุนในด้านเอกชน ส่วนรัฐบาลจะมุ่งส่งเสริมเฉพาะการดำเนินงานที่เป็นพื้นฐานเท่านั้น เพื่อให้กิจการของเอกชนขยายตัวได้โดยสะดวกในกาลข้างหน้า¹

โดยเชื่อว่าจะเป็นปัจจัยผลักดันการเติบโตทางเศรษฐกิจในภาพรวม โดยมีเป้าหมายอันเป็นสาระสำคัญคือ เร่งการเติบโตของอัตราการเพิ่มรายได้ประชาชาติ รักษาระดับการสะสมทุนในอัตราเฉลี่ยที่ไม่ต่ำกว่า 15 % ของรายได้ประชาชาติ เพิ่มมูลค่าผลผลิตทางเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ขยายระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน อาทิ ไฟฟ้า ระบบถนน การคมนาคมขนส่ง รวมถึง ปรับปรุงการศึกษาและการสาธารณสุข ดำเนินให้มูลค่าสินค้าขาออกและสินค้าขาเข้าเพิ่มขึ้นในอัตราร้อยละ 4 ต่อปี และให้มีเสถียรภาพในดุลการชำระเงินและสร้างบรรยากาศให้เหมาะสมต่อการรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ

ส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) ก็เป็นไปในทางเดียวกัน โดยมีสาระสำคัญคือ ยกระดับมาตรฐานการครองชีพของประชาชน ด้วยการเพิ่มกำลังการผลิตของประเทศและรายได้ประชาชาติ ปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจให้สมดุลยิ่งขึ้น โดยให้

¹สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, *แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2506-2509)* (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า 11. และดูการวิเคราะห์เกี่ยวกับประเด็นนี้ใน อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์, “สหรัฐอเมริกากับนโยบายเศรษฐกิจไทย (1960 - 1970),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526).

ภาคเกษตรกรรมเป็นสาขาหลักและเป็นสาขานำให้สาขาอื่น ๆ รักษาเสถียรภาพทางการเงิน การคลัง เพื่อป้องกันภาวะเงินเฟ้อ ส่งเสริมการออมทรัพย์ และการลงทุนกับหาทางเพิ่มรายได้ของรัฐให้สูงขึ้น พัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้สัมพันธ์กับนโยบายรักษาความมั่นคงของชาติ สนับสนุนระบบวิสาหกิจโดยเอกชน โดยรัฐจะมีบทบาทมุ่งไปในด้านการเสริมสร้างโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และให้บริการช่วยเหลือเอกชน และเร่งรัดพัฒนาโครงการที่มีความสำคัญระดับสูง โดยเฉพาะโครงการทางการเกษตร การศึกษา และโครงสร้างพื้นฐาน นำสังเกตว่า ชื่อของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 มีคำว่าสังคมเพิ่มเข้ามาอยู่ในชื่อแสดงให้เห็นถึงความต้องการที่จะมุ่งพัฒนากำลังคนให้เข้าสู่อาชีพต่าง ๆ จึงมีนโยบายที่มุ่งพัฒนาการศึกษา ดังความว่า “ให้ความสำคัญกับการพัฒนากำลังคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวางแผนการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการด้านกำลังคน”²

กล่าวโดยสรุป แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 ฉบับนี้ มีเป้าหมายที่มีลักษณะเด่นคือ ประเทศไทยจกเร่งจัดการเจริญเติบโตของประเทศโดยการใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ โดยที่การพัฒนาของประเทศไทยจะอยู่บนพื้นฐานการพัฒนาเศรษฐกิจเสรี และประเทศไทยจักดำเนินการพัฒนาอุตสาหกรรม และการส่งเสริมการลงทุนจากภาคเอกชนเป็นหลัก ต่อเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 ดังความว่า “เน้นความสำคัญของส่วนเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของเอกชนในการพัฒนาอุตสาหกรรม พาณิชยกรรมและบริการด้านต่าง ๆ สนับสนุนให้มีความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลและเอกชนให้มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้อาจพิจารณา อัตราการเจริญเติบโตของภาคธุรกิจต่าง ๆ ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ในตารางที่ 2.1

ขณะเดียวกัน รัฐบาลได้ส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศโดยการประกาศใช้นโยบายส่งเสริมการลงทุน พ.ศ. 2503 และฉบับแก้ไข ในปี พ.ศ. 2505 โดยเอื้ออำนวยความสะดวกให้กับผู้ที่เข้ามาลงทุนในประเทศ เช่น การงดเว้นภาษีขาเข้าสำหรับเครื่องจักรและอุปกรณ์ที่ใช้ในงานอุตสาหกรรม งดเว้นภาษีเงินได้ใน 5 ปีแรก ลดภาษีส่งออก และสินค้าใดที่มีผู้มาลงทุนผลิตในประเทศแล้ว รัฐบาลจะตั้งกำแพงภาษีขาเข้าเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการนำสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาขายแข่งขันกัน รัฐบาลยังได้ทำหลายสภาพแรงงาน ห้ามการรวมตัวกันของกรรมกร ส่งผลให้

²สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรื, แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สอง (พ.ศ. 2510-2514), หน้า 1.

นายจ้างสามารถตั้งค่าแรงได้ในระดับที่ต่ำมาก ซึ่งเป็นการลดต้นทุนการผลิต¹ และอีกแง่หนึ่งก็เป็นการสร้างบรรยากาศที่ดีสำหรับการลงทุน ดังที่ระบุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจ

ตารางที่ 2.1 แสดงอัตราการเจริญเติบโตของภาคเศรษฐกิจต่าง ๆ (พ.ศ. 2499 – 2516)

	2499–2504 %	2504–2509 %	2509–2514 %	2514–2516 %
1. เกษตรกรรม	7.6	6.2	5.4	4.3
2. เหมืองแร่	1.7	15.1	9.0	-6.6
3. หัตถอุตสาหกรรม	3.6	11.1	11.3	13.8
4. ก่อสร้าง	12.8	12.8	7.0	-5.8
5. ไฟฟ้าและประปา	20.0	22.3	28.8	32.2
6. คมนาคมและการสื่อสาร	13.4	6.1	8.3	5.7
7. การค้าหยาบและการค้าปลีก	4.1	8.1	9.2	7.0
8. การธนาคารและประกันภัย	17.6	15.8	16.5	8.8
9. การบริหารงานของรัฐ	3.1	5.4	8.6	7.3
10. บริการ	8.0	7.9	9.1	8.5

ที่มา: ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มบุคส์, 2542), หน้า 329.

นอกจากนี้ยังรวมถึงประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 42 และ 49 ยกเลิกพระราชบัญญัติกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 เปิดโอกาสให้คนต่างชาติสามารถถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินได้ เพื่อที่จะให้มีการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมสำหรับโรงงานที่ได้รับบัตรส่งเสริมการลงทุน พร้อมกันนี้โรงงานต่าง ๆ สามารถกู้เงินจากบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย เพื่อดำเนินการตั้งโรงงานในระยะแรกได้ โดยมีอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำกว่าธนาคารพาณิชย์โดยทั่วไป

การสนับสนุนการลงทุนในภาคเอกชนนับว่าประสบผลที่น่าพอใจ ส่วนหนึ่งที่สำคัญเป็นผลจากนโยบายสนับสนุนการลงทุนจากต่างประเทศ ในจำนวนของการลงทุนจากต่างประเทศ ประเทศที่เข้ามาลงทุนสูงสุดคือ นักลงทุนจากสหรัฐอเมริกา และรองลงมาคือจากญี่ปุ่น สำหรับสหรัฐอเมริกานอกจากจะเป็นการเข้ามาลงทุนจากเอกชนแล้ว ในช่วงเวลาดังกล่าวที่มีสงครามอินโดจีน ซึ่งอเมริกาเข้าไปแทรกแซงและใช้ประเทศไทยเป็นฐานทัพในการทำสงคราม ทำให้ต้องมีการใช้จ่ายอย่างมากในประเทศไทย ทั้งค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับฐานทัพเองและค่าใช้จ่ายสำหรับทหารที่ประจำอยู่ในประเทศไทยหรือเข้ามาพักผ่อนชั่วคราว ซึ่งเป็นเงินที่ช่วยกระตุ้นให้เศรษฐกิจของไทย

¹ณรงค์ เพชรประเสริฐ, “การขยายตัวของทุนนิยมในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2488 ถึงปัจจุบัน,” ใน การขยายตัวของระบบทุนนิยมในประเทศไทย พ.ศ. 2488-ปัจจุบัน. สมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2524), หน้า 98.

ให้เจริญเติบโตขึ้นอีกทาง นอกเหนือจากการเข้ามาลงทุนของของนักลงทุนชาวอเมริกันที่เข้ามาลงทุน บริษัทข้ามชาติที่เข้ามาตั้งสาขาในประเทศไทยที่มีบริษัทแม่จากสหรัฐอเมริกา เช่น บริษัทอเมริกันสแตนดาร์ด บริษัทยูเนียนออยล์ บริษัทเชลล์ บริษัทคาลเท็กซ์ บริษัทฟอร์ดมอเตอร์ บริษัทไฟร์สโตน กิจการโรงแรมอินเตอร์คอนติเนนตัล บริษัทแพนแอม ธนาคารแห่งอเมริกา เป็นต้น⁴

การลงทุนจากต่างประเทศมีจำนวนเพิ่มขึ้นสูงมาก โดยเฉพาะจากสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น ในช่วงนี้ สำหรับสหรัฐอเมริกานั้นมีการลงทุนอยู่ในเกณฑ์สูง คือในปี พ.ศ. 2502 มีการลงทุนสูงถึง 30.21% และในปี พ.ศ. 2504 ซึ่งเป็นปีที่เริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ มีการลงทุนถึง 73.71% ของการลงทุนทั้งหมด⁵

ในยุคที่เศรษฐกิจเฟื่องฟูนี้ ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในรสนิยมและวัฒนธรรมของวิถีการใช้ชีวิต โดยดูจากสินค้าอุปโภคบริโภคต่าง ๆ รวมทั้งสินค้าฟุ่มเฟือยต่างก็หลั่งไหลเข้าสู่สังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นเครื่องสำอาง สบู่ ยารักษาโรค นาฬิกา เครื่องใช้ไฟฟ้า รถยนต์ สถานเสริมความงาม เข้าสู่วิถีการบริโภคของสังคมไทย⁶

จากความเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลมาจากความก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจ ส่งผลต่อรูปแบบของการใช้ชีวิต รสนิยมในการใช้สินค้าต่าง ๆ ไปจนถึงความคิดที่กำลังจะเปลี่ยนไปตามลักษณะการใช้ชีวิตที่ไปสัมพันธ์โดยตรงกับต่างประเทศ มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคมและวัฒนธรรมตามมาจากการที่สภาพเศรษฐกิจก้าวหน้า ขณะเดียวกันการขยายตัวของธุรกิจต่าง ๆ ย่อมทำให้เกิดความต้องการผู้หญิงในตำแหน่งเกี่ยวกับการบัญชีและพาณิชยกรรมเพิ่มขึ้น จากการศึกษาที่มีการขยายตัวทั้งทางด้านการเงิน การค้าและอุตสาหกรรม การเข้ามาของเงินตราต่างประเทศ ทั้งในแง่การช่วยเหลือและการลงทุน⁷

นอกจากผู้หญิงจะเข้าไปทำงานในองค์กรธุรกิจเอกชนต่าง ๆ แล้ว การขยายตัวด้านทุนการเงินในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจนี้ ยังมีผลให้กิจการธนาคารและสถาบันการเงินเติบโตขึ้น มีการปรับปรุงพระราชบัญญัติธนาคารพาณิชย์เพื่อให้การดำเนินงานของธนาคารมีความมั่นคงทั่วไป จึงได้มีการพัฒนาระบบธนาคารพาณิชย์ให้เข้าสู่สมัยใหม่

⁴พิมพ์ฤทัย ชูแสงศรี, “ความคิดของผู้หญิงในนิตยสารผู้หญิง พ.ศ. 2500-2516,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวชิราวุธ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534), หน้า 61.

⁵อุกฤษฏ์ ปัทมานันท์, “สหรัฐอเมริกากับนโยบายเศรษฐกิจไทย (1960-1970),” หน้า 129.

⁶เรื่องเดียวกัน.

⁷พรณี บัวเล็ก, “นายทุนธนาคารพาณิชย์ไทย” ,หน้า 150-151

1.1 พัฒนาการของย่านการค้าและธุรกิจห้างร้าน

จากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้ย่านการค้าของไทยมีพัฒนาการจากย่านการค้าแบบตลาด ไปสู่การเกิดห้างสรรพสินค้าและอาคารสำนักงานสูงระฟ้า ซึ่งก็คือการเกิดขึ้นของพื้นที่ทางเศรษฐกิจอย่างใหม่ ซึ่งจะเห็นเด่นชัดในสมัยพัฒนา โดยพื้นที่นี้ จะเป็นพื้นที่ที่ผู้หญิงชั้นกลางรุ่นใหม่จะเข้าไปมีบทบาทอย่างสำคัญ

รูปแบบการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าของชาวสยามแต่อดีต จะเกิดขึ้นที่ตลาดของแต่ละชุมชน ตลาดที่คึกคักเนื่องจากชุมชนในละแวกนั้นมีขนาดใหญ่ ก็จะเป็นตลาดที่มีความสำคัญและเกิดเป็นย่านการค้า ตั้งแต่สมัยคันธิดนโกสินทร์ รูปแบบการเติบโตของเมืองคือการเติบโตจากใจกลางคือพระบรมมหาราชวัง ย่านการค้าที่สำคัญ ๆ ของกรุงเทพจึงเป็นย่านการค้าที่อยู่ใกล้พระบรมมหาราชวัง เช่น ปากคลองตลาด เสาชิงช้า และบางลำพู เป็นต้น ต่อมาเมื่อมีการผลิตสินค้าเฉพาะอย่างมากขึ้นก็ทำให้เกิดย่านการค้าขึ้นอีก เป็นย่านการค้าซึ่งแบ่งตามสินค้าเฉพาะอย่างตามที่ชุมชนในย่านนั้น ๆ นิยมผลิต เช่น บ้านหม้อ บ้านบาตร เป็นต้น จวบจนในสมัยปฏิรูปประเทศ ซึ่งมีการติดต่อกับชาวตะวันตกและปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยอย่างกว้างขวางจึงส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงสำคัญกับรูปแบบย่านการค้า

จากการหลั่งไหลของแรงงานจีนอพยพตั้งแต่ช่วงคันธิดนโกสินทร์ ประกอบกับการเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงของชาวตะวันตก ทำให้ในสมัยปฏิรูปประเทศ รูปแบบย่านการค้าหลักของกรุงเทพจึงแบ่งได้กว้าง ๆ 3 บริเวณคือ บางลำพู ซึ่งเป็นย่านการค้าแบบไทย เขาวราชและสำเพ็งเป็นย่านการค้าของคนจีน และย่านบางรักเป็นย่านการค้าและที่พักอาศัยของชาวตะวันตก ซึ่งย่านการค้าหลักเหล่านี้เชื่อมต่อเข้าหากันอย่างสะดวกขึ้นด้วยถนนสายต่าง ๆ ซึ่งได้ตัดขึ้นในเวลานั้น

ตามถนนเส้นต่าง ๆ ที่ถูกตัดขึ้นใหม่ในช่วงเวลานั้นได้เชื่อมต่อย่านการค้าต่าง ๆ เข้าหากันและทำให้เกิดการสร้างตึกแถวเรียงรายตามสองข้างทางของถนน ธุรกิจในตึกแถวเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นการค้าในรูปแบบเดิมที่เข้ามามีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นแทนที่ตลาดแบบเก่า นอกจากนี้สองฝากของถนนยังเป็นที่ตั้งของธุรกิจใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นด้วย เช่น ห้างร้านซึ่งขายสินค้าซึ่งนำเข้ามาจากต่างประเทศ เป็นต้น⁸

⁸ ไขวรัตน์ พุฒิมานรติ, "การเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ ในช่วงรัชกาลที่ 5-7 และผลกระทบทางสภาวะแวดล้อมต่อประชาชน," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 44 - 51. และ โปรดดูประเด็นที่เกี่ยวข้องเพิ่มเติมในเกื้อกูล ชินยงอนันต์, "การพัฒนาคมนาคมทางบก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," (ปริญญาโทการศึกษามหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2519)

ในระหว่างที่กรุงเทพเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ และย่านต่าง ๆ กำลังวิวัฒนาการนั้น ย่านการค้าซึ่งจะวิวัฒนาการมาเป็นศูนย์กลางของธุรกิจสมัยใหม่ของไทยในเวลาต่อมานั้นคือย่านการค้าของชาวตะวันตก ซึ่งประกอบด้วย 3 บริเวณด้วยกัน คือบริเวณที่พักอาศัย คือแถบถนนสีลม บางรัก และสาทร บริเวณการค้า ซึ่งจะขยายตัวไปบน 2 ฟากฝั่งของถนนตก และบริเวณอุตสาหกรรมจะขยายตัวเลียบบฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งในบริเวณเหล่านี้ต่อมาจะวิวัฒนาการกลายเป็นศูนย์กลางธุรกิจของประเทศไทย โดยเฉพาะบนถนนสีลม⁹

ถนนสีลมถือกำเนิดจากการที่พ่อค้าและกงสุลต่างประเทศขอให้รัฐบาลสร้างถนนเพื่อเป็นที่ซื้อธัญพืชเขี้ยวตากอากาศ ซึ่งเดิมเรียกว่า “ถนนขวาง” เพราะตัดตรงจากหลังบ้านกงสุลฝรั่งเศสไปยังถนนตรง จนต่อมาเมื่อมีฝรั่งมาตั้งโรงสีลมที่ถนนขวาง จึงพากันเรียกถนนสายนี้ว่าถนนสีลม หรือ Wind Mill Road

ตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2430 เป็นต้นมา เอกชนได้ตัดถนนขนานกับถนนสีลมอีก 3 สาย คือ ถนนสาทร ถนนสุรวงศ์ และถนนสี่พระยา ทำให้ย่านสาทร-สีลม-สุรวงศ์-สี่พระยา มีผู้มาตั้งบ้านเรือนมากขึ้น นับเป็นย่านที่พักอาศัยและย่านธุรกิจที่สำคัญของกรุงเทพ ฯ มาตั้งแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการเปิดสัมปทานเดินรถรางบนถนนสีลมเป็นครั้งแรกจากบางรักถึงประตูน้ำ เพื่ออำนวยความสะดวกในการเดินทางระหว่างถนนเจริญกรุง ถนนพระรามที่ 4 และถนนเพชรบุรี และสามารถเชื่อมต่อกับรถราง และรถเมล์สายอื่นๆ ได้อย่างสะดวกสบาย ถนนสีลมจึงจัดเป็นย่านที่พักอาศัยที่มีการคมนาคมสะดวก

1.2 ย่านการค้าและธุรกิจสมัยใหม่

ความเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพนั้นเป็น ไปอย่างรวดเร็วและอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 เป็นต้นมา เมื่อพิจารณาจากการใช้ที่ดิน การใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรมเมื่อเปรียบเทียบกับการใช้ที่ดินประเภทอื่น ๆ ปรากฏว่ามีสัดส่วนไม่มากนัก แต่หากพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงของการใช้ที่ดินย่านพาณิชย์กรรมในแต่ละช่วงเวลาแล้วจะเห็นได้ว่ามีการขยายตัวถึง 514 % ในระยะเวลา 22 ปี การใช้ที่ดินเพื่อสร้างตลาดและตึกแถวนับเป็นที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรมที่มากที่สุดและเป็นเหตุหนึ่งของความหนาแน่นของชุมชนเพราะในพื้นที่ดังกล่าวมีการอยู่อาศัย

---

⁹จันรรจา ชัยโชนิษฐ์, “การศึกษาเอกลักษณ์ของการใช้ที่ดินย่านศูนย์กลางธุรกิจการค้าใจกลางกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาเขตธุรกิจสีลม-สุรวงศ์ และพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง เขตบางรัก,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 54-57.

ควบคู่กันไปด้วย และนอกจากนี้ ย่านธุรกิจสีลม สาทร ปทุมวัน ราชประสงค์ ก็กลายเป็นย่านการค้าที่มีบทบาทสำคัญต่อเศรษฐกิจของกรุงเทพฯและประเทศมาตลอด¹⁰

จากข้อมูลปี พ.ศ.2511 พบว่า การใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรมของกรุงเทพฯ มีการใช้ประโยชน์มากในเขตชั้นใน ซึ่งเขตที่มีสัดส่วนการใช้ที่ดินเพื่อการค้าสูงเมื่อเปรียบเทียบกับการใช้ที่ดินประเภทอื่น ได้แก่ เขตพระนคร ป้อมปราบศัตรูพ่าย สัมพันธวงศ์ บางรัก ปทุมวันและพญาไท¹¹ กล่าวคือ เขตพระนครมีสัดส่วนการใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรมอยู่ร้อยละ 27.96 เขตป้อมปราบศัตรูพ่ายมีร้อยละ 61.67 เขตสัมพันธวงศ์มีร้อยละ 61.23 เขตบางรักมีร้อยละ 31.44 เขตปทุมวันมีร้อยละ 20.87 และเขตพญาไทมีร้อยละ 11.10 ของการใช้ที่ดินทั้งหมด

กล่าวโดยสรุป เขตที่มีการใช้ที่ดินเพื่อการค้าเข้มข้นสามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่มีการใช้ที่ดินเพื่อการค้าเข้มข้นสูง ได้แก่ เขตพระนคร เขตป้อมปราบศัตรูพ่ายและเขตสัมพันธวงศ์ ซึ่งเป็นเขตธุรกิจดั้งเดิมของกรุงเทพมหานคร สำหรับกลุ่มที่มีการใช้ที่ดินเพื่อการค้าเข้มข้น ได้แก่ เขตบางรัก ปทุมวันและพญาไท ซึ่งเป็นเขตธุรกิจใหม่ของกรุงเทพมหานคร¹²

จากข้อมูลการใช้ที่ดินก็พอจะเห็นถึงการเคลื่อนตัวของย่านการค้าจากย่านการค้าดั้งเดิมที่อยู่ชั้นแถบชั้นในพระนครสู่เขตชั้นนอกบริเวณถนนสีลมและบริเวณใกล้เคียงประจักษ์พยานอีกประการหนึ่งก็คือ เรื่องของย่านทางการเงินการธนาคาร ซึ่งก็สอดคล้องในทิศทางนี้เช่นเดียวกัน

ย่านการค้ากับธนาคารเป็นของกลุ่มกัน ทั้งนี้เพราะธนาคารมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในระบบธุรกิจ การค้าสมัยใหม่ โดยในระยะเริ่มแรกก็พบที่มีการตั้งธนาคารพาณิชย์ในย่านการค้าสำคัญแล้ว ซึ่งในช่วงที่ปริมาณการค้าระหว่างประเทศมีไม่มาก ธนาคารพาณิชย์ต่างประเทศหลายแห่งมักดำเนินการโดยผ่านบริษัทตัวแทน เช่นห้างวินเซอร์เป็นตัวแทนของธนาคารเมอร์แคนไทน์ เป็นต้นที่ตั้งของธนาคารมักกระจุกตัวอยู่ในย่านการค้าสำคัญของพระนคร ธนาคารแห่งแรกที่เปิดดำเนินงานในกรุงเทพฯ คือธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้แบงก์ คอร์ปอเรชั่น ของอังกฤษมีสำนักงานอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณปากคลองผดุงกรุงเกษม พ.ศ. 2431 ในเวลาต่อมา ธนาคารชาร์เตอร์แห่งอินเดีย ออสเตรเลียและจีน กับธนาคารอินโดจีน ก็เปิดดำเนินการในเวลาไล่เลี่ยกัน คือ พ.ศ. 2437 และพ.ศ. 2440 ตามลำดับ ธนาคารเหล่านี้ต่างมีสำนักงานอยู่บริเวณใกล้เคียงย่านริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นเขตที่อยู่อาศัยและย่านธุรกิจชาวตะวันตก

¹⁰เน่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, องค์ประกอบทางกายภาพ กรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534) หน้า 366 – 367.

¹¹จิโรจน์ สินขวานุรักษ์, “แนวทางการวางแผนการใช้ที่ดินเพื่อการค้า เขตปทุมวัน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการวางแผนภาคและผังเมืองมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมืองบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2531), หน้า 53 – 55.

¹²เรื่องเดียวกัน.

ก่อนที่ถนนสีลมจะมีสถานะเป็นถนนสายการเงินการธนาคาร ความสำคัญของถนนสีลมมีความเกี่ยวข้องกับย่านธุรกิจต่างประเทศบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยาและถนนเจริญกรุง และพัฒนาการของธนาคารต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ด้วย เนื่องจากสำนักงานส่วนใหญ่ของธนาคารในสมัยนั้น จะอยู่บริเวณท่าหน้าราชวงศ์ แนวถนนราชวงศ์และบริเวณใกล้เคียง ซึ่งเป็นย่านธุรกิจการค้าของชาวจีน เช่น บ้านหม้อ ถนนเสือป่า ถนนยุคทอง ต่อมาเมื่อไม่มีสถานที่กว้างขวางพอจะขยายธุรกิจในพื้นที่และธุรกิจอื่น ๆ ขยายตัวอย่างกว้างขวางออกไป ธนาคารต่าง ๆ จึงเริ่มย้ายออกมาตั้งสำนักงานใหญ่แห่งใหม่บริเวณถนนสีลม บางแห่งคงสำนักงานเดิมไว้เป็นสาขา ในระยะแรก ธนาคารต่างๆ จะมาเปิดสำนักงานบนถนนสุรวงศ์ก่อน ส่วนธนาคารที่ย้ายมาที่หลังเปิดดำเนินการบนถนนสีลม เมื่อถนนสุรวงศ์ไม่มีที่พอให้ธุรกิจขยายกิจการต่อไปได้ สำนักงานใหญ่ของธนาคารบนถนนสุรวงศ์ก็ย้ายไปที่อื่นต่อไป¹³

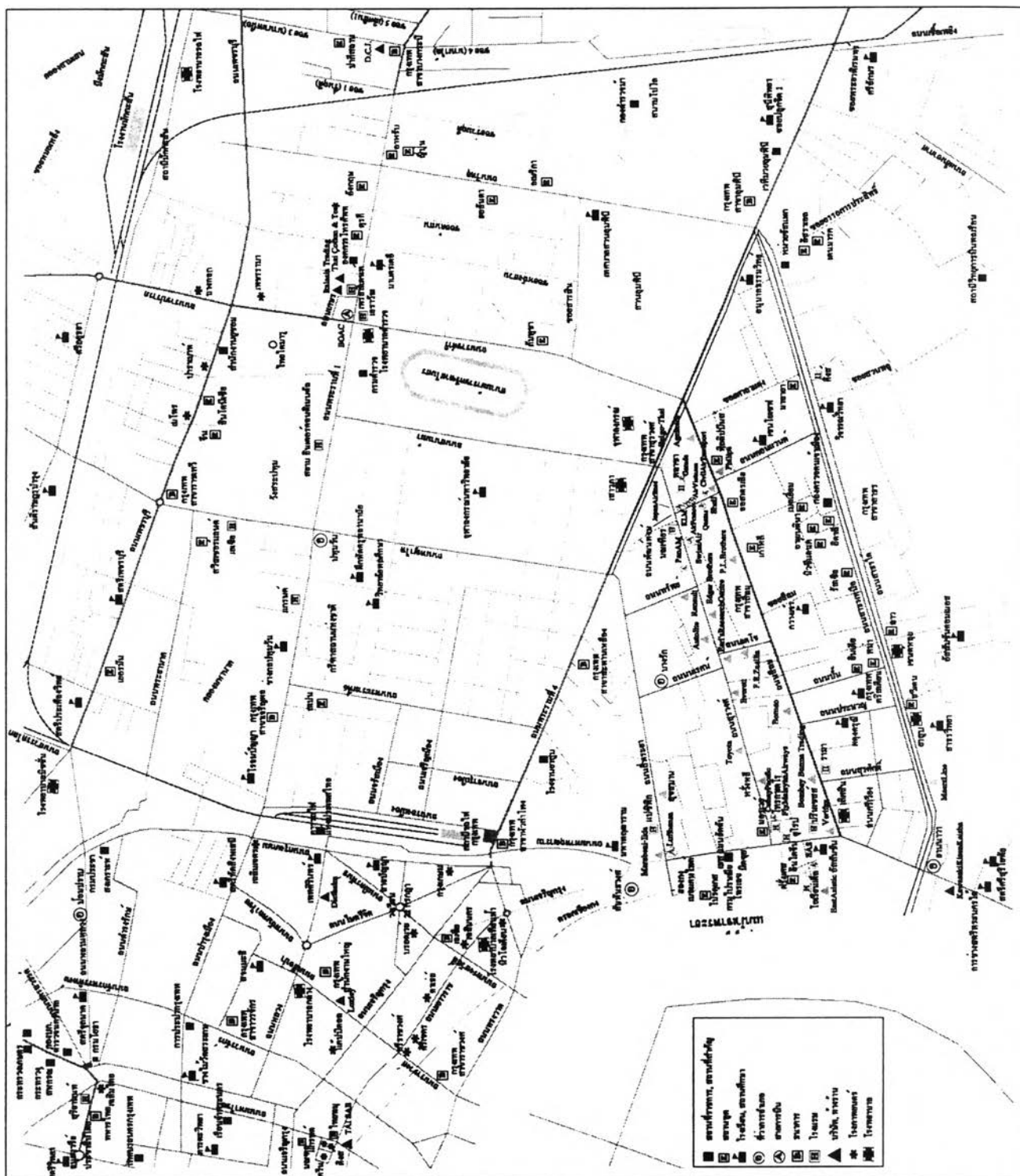
จนมาถึงทศวรรษที่ 2500 ย่านบางรักและสีลมได้วิวัฒนาการเป็นย่านธุรกิจการค้าที่สำคัญที่สุดของกรุงเทพฯ โดยเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับย่านอื่นๆ เช่น บริเวณเขตพระนคร ย่านเกาะรัตนโกสินทร์ จะมีลักษณะเป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการ และที่ทำงานของรัฐบาล ส่วนย่านบางรักและสีลม จะเป็นย่านที่ทำงานของบริษัทเอกชนเป็นจำนวนมากที่สุดของกรุงเทพฯ และยังเป็นย่านธุรกิจการค้าที่มีองค์ประกอบต่าง ๆ ส่งเสริมกันเป็นศูนย์รวมสถาบันการเงินที่ใหญ่ที่สุดในกรุงเทพฯ ซึ่งได้แก่อาคารสำนักงานใหญ่ของธนาคารหลายแห่งตั้งอยู่ในย่านนี้ บรรษัทการเงินธุรกิจการค้าประเภทสถาบันการเงิน เงินทุนหลักทรัพย์ และอื่น ๆ นอกจากนี้การเติบโตของกรุงเทพฯ ยังส่งผลให้มีการพัฒนาย่านการค้าที่อยู่ใกล้เคียงกับย่านบางรักและสีลมให้ขึ้นมาที่มีความสำคัญด้วย ดังเช่นย่านราชประสงค์ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว (ดูแหล่งธุรกิจการค้าสมัยใหม่ของกรุงเทพฯ และย่านบางรักและถนนสีลม ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ในภาพที่ 2.1 และ 2.2 และตารางที่ 2.2)

ย่านบางรักและถนนสีลมกลายเป็นสายใยส่วนหนึ่งของธุรกิจอย่างชัดเจนขึ้น เมื่อย่านการค้าของตะวันตกที่เคยกระจุกตัวอยู่แถบตรอกต่าง ๆ บนถนนเจริญกรุง เช่น ตรอกโอเรียนเต็ล รวมทั้งที่ริมถนนสี่พระยาเริ่มแผ่ขยายมายังถนนสุรวงศ์ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ธุรกิจของชาวต่างประเทศจากริมแม่น้ำเจ้าพระยาขยายมาดำเนินการบนถนนสีลมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์มีมติให้รื้ออรราชและถมคลองสีลมเพื่อเพิ่มพื้นที่

¹³เช่น ธนาคารกรุงเทพย้ายสำนักงานใหญ่จากท่าหน้าราชวงศ์มาที่ถนนเสือป่าในปี พ.ศ. 2498 ธนาคารไทยทนุย้ายสำนักงานใหญ่จากบ้านหม้อไปวังบูรพาก่อนที่จะย้ายมาถนนสีลม บุคคลิกย์ที่บ้านหม้อมาเปิดเป็นแบงก์สยามกัมมาจล (ธนาคาร ไทยพาณิชย์) ที่ตลาดน้อยก่อนจะย้ายมาเปิดสำนักงานใหญ่ที่ถนนสุรวงศ์ ธนาคารฮ่องกงฯ ตั้งอยู่ที่ท่าหน้าสี่พระยา ดูรายละเอียดใน อรรถวธ ศรีอุตม, วันวาน...กับวันนี้ของถนนสีลม (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2536).

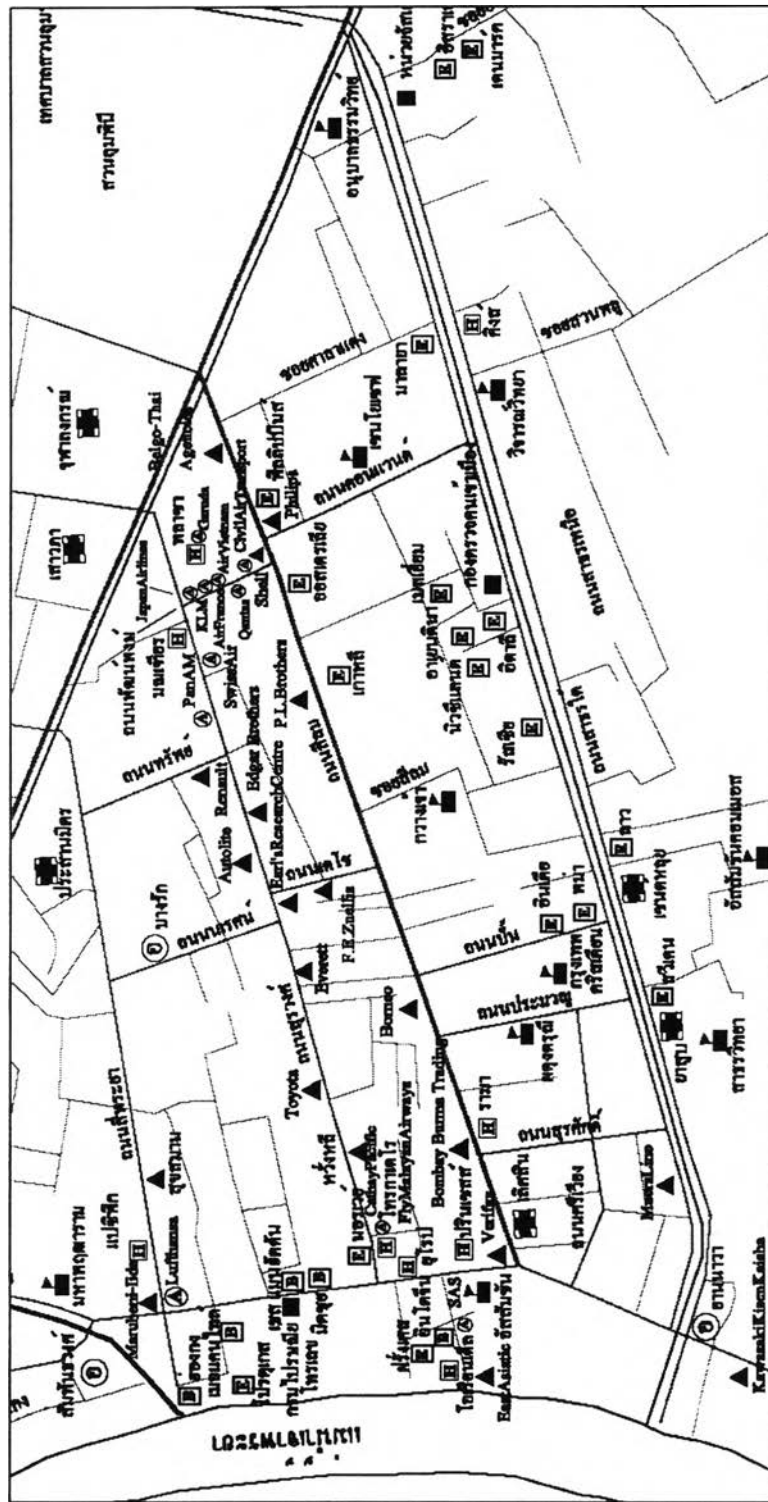
การจราจร เมื่อประมาณ พ.ศ. 2506 ในครั้งนั้น ถนนสีลมกลายเป็นถนนที่มีขนาดกว้างขวางกว่า ถนนธุรกิจสายอื่นในละแวกเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นถนนสุรวงศ์หรือถนนสีพระยา ทั้งยังเชื่อมระหว่าง ถนนเจริญกรุง ซึ่งเป็นศูนย์กลางธุรกิจแห่งเก่ากับย่านประตูน้ำและศูนย์การค้าราชประสงค์ซึ่งเป็น ศูนย์การค้าใหม่ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ถนนสีลมทวีความสำคัญยิ่งขึ้น

ภาพที่ 2.1 แผนที่แสดงที่ตั้งบริษัท ธุรกิจ ห้างร้าน ในกรุงเทพฯ ช่วงปี พ.ศ. 2504

ที่มา: คัดแปลงและได้ข้อมูลจาก สำนักคณะกรรมการจัดทำแผนที่. แผนที่เขตเทศบาลนครกรุงเทพฯ - ธนบุรี. (ม.ป.ท., 2504); Frederick King Pool. **Bangkok** (Singapore: Asia Pacific Press, 1970); Aristide J.G. Papineau, ed. **Papineau's Guide to Bangkok city of Enchantment** (Singapore: Andre, 1967).

ภาพที่ 2.2 แผนที่แสดงที่ตั้งบริษัท ธุรกิจ ห้างร้าน บริเวณบางรัก และถนนสีลม ช่วงปี พ.ศ. 2504

ที่มา: คัดแปลงและได้ข้อมูลจาก สำนักคณะกรรมการจัดทำแผนที่. แผนที่เขตเทศบาลนครกรุงเทพ ๑ - ธนบุรี. (ม.ป.ท., 2504); Frederick King Pool. *Bangkok* (Singapore: Asia Pacific Press, 1970); Aristide J.G. Papineau, ed. *Papineau's Guide to Bangkok city of Enchantment* (Singapore: Andre, 1967).

ตารางที่ 2.2 แสดงที่ตั้งของกิจการและหน่วยงานสำคัญในกรุงเทพฯ ระหว่างปี พ.ศ. 2510 - 2514

ชื่อกิจการและหน่วยงาน	ที่ตั้ง
โรงแรม	
อมรินทร์	524 ถนนเพลินจิต
เอเชีย	ถนนพญาไท
มนเทียณ	54 ถนนสุรวงศ์
โอเรียนเต็ล	ตรอกโอเรียนเต็ล
พลาซา	ถนนพัฒนาพงษ์
ราม่า ฮิลตัน	ถนนสีลม
สยาม อินเตอร์คอนติเนนตัล	ถนนพระรามที่ 1
โทรกาเดโร	343 ถนนสุรวงศ์
ธนาคาร	
ธนาคารกรุงเทพ	9 ถนนพลับพลาไชย
ธนาคารกรุงเทพพาณิชย์การ	171 ถนนสุรวงศ์
ธนาคารแห่งอเมริกา (Bank of America NT & SA)	297 ถนนสุรวงศ์
ธนาคารชาร์เตอร์ (Chartered Bank)	ตรอกธนาคารชาร์เตอร์
ธนาคารฮ่องกงและเซี่ยงไฮ้	ตรอกธนาคารฮ่องกง
ธนาคารเมอคัลไทล์ (Mercantile Bank)	ตรอกกัปตันบุช
ธนาคารกสิกรไทย	306 ถนนเสือป่า
ธนาคารมลายา (United Malayan Banking Corp.)	147 - 151 ถนนเสือป่า
บริษัท	
บอร์เนียว	1041 ถนนสีลม
อีสต์เอเชียติก	ตรอกโอเรียนเต็ล
ลีเวอร์บราเธอร์	ถนนสีลม
ดิชแฮล์ม	208 ถนนสุรวงศ์
เมอร์คส์	231/2 ถนนสาทร
ซูริก	ถนนสุรวงศ์
เอสจีวีเอ็น	ถนนพระราม4
เกตส์ บราเธอร์ แอน โค	87 - 89 ถนนพัฒนาพงษ์
ซีตรง	ถนนสุรวงศ์

ตารางที่ 2.2 แสดงที่ตั้งของกิจการและหน่วยงานสำคัญในกรุงเทพฯ ระหว่างปี พ.ศ. 2510 - 2514 (ต่อ)

ชื่อกิจการและหน่วยงาน	ที่ตั้ง
โตโยต้า มอเตอร์	180 ถนนสุรวงศ์
เรโนลต์	35 ซอยทรัพย์ ถนนสุรวงศ์
อิตาซี	หัวมุมถนนสี่พระยา
โกรก	ซอยโรงเลื่อย ถนนสีลม
เชลล์	ถนนพัฒนาพงษ์
สควิป	ถนนพัฒนาพงษ์
ซัมมิต	ถนนสีลม
เวอริแฟกซ์	หัวมุมถนนสีลม
ฟิลิปส์	ถนนสีลม
สายการบิน	
แอร์ฟรานซ์	3 ถนนพัฒนาพงษ์
BOAC (British Overseas Airways Corp)	ตรงข้ามโรงแรมเอราวัณ ราชประสงค์
คาร์เธย์ แปซิฟิก	68 ถนนพัฒนาพงษ์
เจแปน แอร์ไลน์	1 ถนนพัฒนาพงษ์
ลูฟท์ฮันซ่า	เว็ลด์ ทราเวล เซอร์วิส 1053 ถนนเจริญกรุง
นอร์ธเวสต์ โอเรียน	ชิโน - บริติช 287 ถนนสุรวงศ์
แพนแอม	อาคาร Thoresen ถนนสุรวงศ์
แควนตาส	14 - 18 ถนนพัฒนาพงษ์

ที่มา: Aristide J.G. Papineau, ed. *Papineau's Guide to Bangkok city of Enchantment* (Singapore: Andre, 1967); Frederick King Pool. *Bangkok* (Singapore: Asia Pacific Press, 1970).

ภาพความเปลี่ยนแปลงของถนนสีลม สามารถเห็นได้กระจ่างขึ้น จากประวัติของตระกูลพัฒนาพงศ์พาณิชย์ ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินบางส่วนบนถนนสีลม ซึ่งเป็นผู้นำในการปรับตัวรับกับโอกาสของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของถนนสีลม¹⁴

¹⁴ อรวรรณ ศรีอุดม, วันวาน...กับวันนี้ของถนนสีลม (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2536), หน้า 37.

ในช่วงปี พ.ศ. 2510 ห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัล ซึ่งมีสาขาหลักอยู่ที่วังบูรพาภิรมย์ได้มาตั้งสาขาขึ้นที่ถนนสีลม ในขณะที่เดียวกันที่บริเวณปทุมวัน บนที่ดินของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยก็ได้เปิดดำเนินการศูนย์การค้าสยามสแควร์ในปีเดียวกัน ซึ่งมีอาคารพาณิชย์ประมาณ 100 คูหา และมีโรงพยาบาลนครสมัยใหม่ 3 โรง เพื่อตอบสนองวิถีชีวิตของชาวกรุงเทพฯรุ่นใหม่¹⁵

ทิศทางการเจริญเติบโตของเมืองกรุงเทพฯ แผ่ขยายไปทางตะวันออก ย่านการค้าที่สำคัญ ๆ เริ่มเกิดขึ้นใหม่นอกจากย่านการค้าเดิมอย่างย่านเยาวราช วังบูรพา เสาชิงช้า พาหุรัด ปากคลองตลาด ไปสู่ ย่านการค้าเกิดใหม่ที่สำคัญคือย่านราชประสงค์ เป็นศูนย์การค้าทันสมัยแห่งแรกของกรุงเทพฯ โดยในปี พ.ศ. 2507 มีห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ คือห้างไคมารู จากประเทศญี่ปุ่นเข้ามาเปิดกิจการเป็นห้างสรรพสินค้าที่มีระบบปรับอากาศทั้งอาคาร

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อชาติต่าง ๆ พินทุเศรษฐกิจของตนได้แล้ว จึงหวนกลับมาดำเนินธุรกิจในประเทศไทยอีกครั้ง แต่ว่าย่านธุรกิจเดิมเริ่มแออัด ตระกูลพัฒนาพงษ์พาณิชย์ผู้เป็นเจ้าของบ้านไม้สักหลังใหญ่ริมถนนสุรวงศ์ ซึ่งเคยเป็นบ้านพักผู้จัดการใหญ่ธนาคารชาร์เตอร์ แต่ถูกทิ้งร้างอยู่ระหว่างสงคราม ได้เริ่มบุกเบิกธุรกิจอาคารสำนักงานให้เช่าเมื่อประมาณ พ.ศ. 2490 โดยปรับปรุงบ้านให้เช่าเป็นที่ทำการของหลายบริษัท เช่น เกสเด็คเนอส์ POAS (Pacific Overseas Airline System) เมื่อธุรกิจนี้เริ่มไปด้วยดี ตระกูลพัฒนาพงษ์พาณิชย์ จึงเริ่มตัดถนนพัฒนาพงษ์เชื่อมถนนสุรวงศ์เข้ากับถนนสีลมเมื่อ พ.ศ. 2493 แล้วสร้างอาคารพาณิชย์ให้เช่าสูง 2 ชั้นขึ้นระหว่างแนวทั้งสอง จากนั้นซื้อเรือไม้สักหลังเดิมออก เพื่อสร้างอาคารปิโตรเคมีที่ตั้งของบริษัทฝรั่งใหญ่ ๆ เช่น บริษัทเชลล์ (ประเทศไทย) จำกัด รวมทั้งบริษัทสายการบินต่าง ๆ เช่น แอร์อินเดีย คาเธ่ร์แปซิฟิก แพนแอม เป็นต้น

การลงทุนด้านอาคารพาณิชย์ให้เช่าของ พัฒนาพงษ์พาณิชย์ นับว่าเป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายของธุรกิจจากแม่น้ำเจ้าพระยา ถนนเจริญกรุง และถนนสุรวงศ์มาบุกเบิกสร้างศูนย์กลางธุรกิจขึ้นบนถนนสีลมอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรก ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนั้นมีการสร้างอาคารพาณิชย์หลายหลังบริเวณศาลาแดง เช่น อาคาร ส.จิตรานูเคราะห์ พ.ศ. 2495 นอกจากธุรกิจการค้าต่าง ๆ แล้วบนถนนสีลมมีการตั้งโรงงานขนาดเล็กด้วย เช่น ในปี พ.ศ. 2490 ตั้งโรงงานของบริษัทกรุงเทพบรรจุขวด จำกัด บริษัท ไทยน้ำทิพย์ จำกัด บริษัทเสริมสุข จำกัด

ถนนสีลมเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนอีกครั้ง เมื่อมีการพัฒนาสาธารณูปโภคทั่วประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 ในช่วง พ.ศ. 2503 – 2514 จากความเติบโตของเศรษฐกิจทำให้ที่ดินในย่านสำคัญๆมีราคาสูงขึ้นมาก ทำให้

¹⁵ จันรรจา ชัย โชนิษฐ์, “การศึกษาเอกลักษณ์ของการใช้ที่ดินย่านศูนย์กลางธุรกิจการค้าใจกลางกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาเขตธุรกิจสีลม-สุรวงศ์ และพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง เขตบางรัก,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 60

เจ้าของบ้านหลายหลังเริ่มขายบ้านพร้อมที่ดินริมถนนให้กับธุรกิจต่าง ๆ เช่น ห้างเซ็นทรัล ธนาคารกรุงเทพ สาขาสีลมเมื่อปี พ.ศ. 2506 โรงแรมนารายณ์ ธนาคารกสิกรไทย สำนักงานใหญ่ (ขณะนั้น) อาคเนย์ประกันภัย เป็นต้น ส่วนสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นเจ้าของที่ดินแปลงใหญ่หลายแปลง ได้ลงทุนสร้างตึกแถว 3 ชั้น 11 คูหา ริมถนนสีลมใกล้ศาลาแดง และร่วมลงทุนสร้างโรงแรมดุสิตธานีเป็นโรงแรมที่สูงที่สุดในกรุงเทพฯ สมัยนั้น ถนนสีลมจึงค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงเป็นถนนธุรกิจที่สำคัญของกรุงเทพ

1.3 การเกิดอาชีพใหม่ของผู้หญิง: ตำแหน่งระดับกลางในบริษัท

การขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ทั้งทางด้านการเงิน การค้า และอุตสาหกรรม การเข้ามาของเงินจากต่างประเทศ คือทั้งเงินช่วยเหลือและเงินลงทุน รวมถึงเงินของรัฐที่ใช้ในการพัฒนาประเทศ ทำให้เกิดการหมุนเวียนเงินตราในตลาดมากเป็นทวีคูณ จึงทำให้ธนาคารพาณิชย์ซึ่งทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการหมุนเวียนเงินตราเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว บริษัทการค้าที่ทำหน้าที่ตัวแทนของบริษัทต่างชาติที่ประกอบกิจการเกี่ยวเนื่องกับการพัฒนาเศรษฐกิจ เช่น อุปกรณ์ไฟฟ้า ก่อสร้าง ก็ขยายตัวขึ้นด้วย

การขยายตัวด้านทุนการเงินในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจนี้ รัฐบาลมีนโยบายต่อสถาบันการเงินต่าง ๆ ให้ประกอบธุรกิจในทางที่ก่อให้เกิดความมั่นใจและอำนวยความสะดวกให้แก่ประชาชนมากที่สุด ยังมีผลให้กิจการธนาคารและสถาบันการเงินเติบโตขึ้น มีการปรับปรุงพระราชบัญญัติธนาคารพาณิชย์เพื่อให้การดำเนินงานของธนาคารมีความมั่นคงทั่วไป จึงได้มีการพัฒนาระบบธนาคารพาณิชย์ให้เข้าสู่สมัยใหม่ โดยออกพระราชบัญญัติธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2505 และหยุดยั้งการเพิ่มจำนวนของธนาคารพาณิชย์ให้จำกัดอยู่แค่ 16 แห่ง ธนาคารที่ได้รับอนุญาตให้ทำการแห่งสุดท้ายคือ ธนาคารเอเชียทรัสต์ ซึ่งได้รับอนุญาตจัดตั้งปี พ.ศ. 2508 และหลังจากนั้นอีก 1 ปี รัฐบาลได้รวมธนาคาร 2 แห่ง ซึ่งประสบปัญหาการดำเนินงานเข้าด้วยกันคือ ธนาคารมณฑลและธนาคารเกษตร เป็นธนาคารกรุงไทย โดยกระทรวงการคลังเป็นผู้ถือหุ้นทั้งหมด พระราชบัญญัติธนาคารพาณิชย์ พ.ศ. 2505 นี้ ได้ส่งผลให้เกิดความมั่นคงแก่ธนาคารพาณิชย์ของไทย คือนอกจากจะจำกัดจำนวนธนาคารพาณิชย์แล้ว ยังมีข้อจำกัดในการเปิดสาขาของธนาคารพาณิชย์ต่างประเทศ และยังกำหนดให้เฉพาะธนาคารไทยเท่านั้นที่มีโอกาสเปิดสาขาได้ทำให้การขยายตัวของธนาคารพาณิชย์ไทยเป็นไปอย่างรวดเร็ว ตั้งแต่ปี 2507-2516 ธนาคารต่าง ๆ ได้ขยายสาขาออกไปอย่างรวดเร็ว ทุกจังหวัด ในแต่ละจังหวัดก็มีหลายสาขา จนถึงปี พ.ศ. 2516 ธนาคารจำนวน 16 แห่ง มีสาขารวมกัน 760 สาขาทั่วประเทศ¹⁶

¹⁶ณรงค์ เพชรประเสริฐ, “การขยายตัวของทุนนิยมในประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2488 ถึงปัจจุบัน,” หน้า 104.

ในทศวรรษที่ 2500 เมื่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่มีการเข้ามาตั้งบริษัทของบริษัทเอกชนจำนวนมาก โดยเฉพาะในย่านการค้าที่เติบโตขึ้นอย่างย่านบางรักและสีลม ทำให้ การออกมาทำงานนอกบ้านของผู้หญิง ซึ่งเริ่มเกิดขึ้นอย่างมีนัยสำคัญหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จึงดำเนินไปควบคู่กับพัฒนาการของถนนสีลม ซึ่งเติบโตเป็นถนนธุรกิจเส้นหลักตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเช่นกัน ผู้หญิงได้เข้าไปมีตำแหน่งหน้าที่ในองค์กรธุรกิจสมัยใหม่ซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็ว ประทุมพร วัชรเสถียร ซึ่งเคยอาศัยอยู่บนถนนสีลม ได้เล่าถึงความทรงจำของเธอต่อความเปลี่ยนแปลงในการทำงานของผู้หญิงในทศวรรษ 2500 ไว้ว่า

ที่ยังจำติดตาก็คือ หากเดินผ่านบริษัทนี้(บริษัทบอร์เนียว จากประเทศอังกฤษ)วันใดจะต้องเห็นพนักงานสตรีชาวไทยที่ทำงานที่นี่มีสิ่งน่าสนใจ คือทุกคนมีหน้าตาครบเครื่องสำอาง มีท่วงท่าเก๋ไก๋ แต่งตัวล้ำสมัย มีศัพท์สำเนียงเจรจาฟังแล้วน่าตื่นใจผิดแผกแตกต่างไปจากราคา “แม่บ้าน” ทั้งปวงที่เคยเห็นจำเจ จำพวกทำแต่งงานบ้าน ไม่ได้ทำงานนอกบ้านแบบนี้

คุณสาว ๆ ที่ทำงานนอกบ้านเหล่านี้ได้เงินเดือนสูง (โดยเปรียบเทียบ) มีงบประมาณซื้อเครื่องสำอางและตัดเสื้อในแบบ และฝีมือต่างจากชุดธรรมดาพื้น ๆ ของแม่บ้านทั้งปวง

นี่คือ “ออฟฟิศเกิร์ล” พันธุ์แท้ยุคแรก ๆ ของกรุงเทพฯ คงไม่ผิดตำแหน่งของสุภาพสตรีเหล่านี้ ไม่น่าจะถึงขั้นผู้บริหารระดับสูง โดยมากคงจะเป็นพนักงานรับโทรศัพท์ เจ้าหน้าที่บัญชีและการเงิน ตำแหน่งที่ต้องรับผิดชอบและมีหน้ามีตาหน่อยคงจะเป็นตำแหน่งเลขานุการของนายห้างใหญ่หรือผู้จัดการแผนกต่าง ๆ

ซึ่งหมายความว่า หากใครขึ้นถึงตำแหน่งนี้ได้ เป็นเครื่องรับประกันว่าคุณเธอทั้งหลายจะต้องพูด เขียนภาษาอังกฤษได้ถูกต้องคล่องแคล่ว จดชวเลขได้ พิมพ์ดีดได้ รวดเร็วทั้ง ๆ ที่เป็นเครื่องธรรมดา มิใช่เครื่องไฟฟ้า¹⁷

นอกจากคำบอกเล่าของผู้ร่วมสมัยแล้ว อาจดูจากโฆษณาสมัครงานในหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษมีส่วนที่ตีพิมพ์โฆษณารับสมัครงานของบริษัทและหน่วยงานต่าง ๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

A vacancy exists in a large American Company for an experience **Stenographer/**

Secretary. Good command of English and fast typing required.

Written applications should be addressed to General Manager to testimonials¹⁸

¹⁷ ประทุมพร วัชรเสถียร, พระอาทิตย์ขึ้น ที่ถนนสีลม (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2547), หน้า 54-55.

¹⁸ *The Bangkok Post* (1 September 1960): 13. การเน้นเป็นของผู้เขียน

Eur firm wants **junior Accounts Clerk.**

Preferably with some experience. **Must be able to speak and type English. Apply in handwriting**, starting present salary, to Box No. 3162, c/o Bangkok Post.¹⁹

ECAFE invites applications from qualified **secretaries with speed in shorthand 90 words per minute and typing 50 words per minute.** Starting salary Tcs. 36,300 per annum plus allowance. Candidates **must be High School graduates** with several years experience. Please apply in per to the Clief, Division of administration, ECAFE, Sala Santitham.²⁰

A leading business concern in Bkk. Needs a Female **Confidential Secretary.** The candidate should be Thai national. **Accurate and fast short hand and typing in English Thai is required.**

Experience in Secretarial work of high caliber is essential. This is an interesting and well paid position.

Application in writing to Company Secretary.

P.O. Box. 1132 Bkk.²¹

Newly Established Company

Seek Executive Accountant Position available require: Various years of experience handing accounting book of company, including receivable costs, inventory controls:

Must be fluent in both Thai and Eng :Graduate of USA. or Europe college

advantageous: Must be capable and willing to accept

responsibility and supervice personal.

Apply by letter ith summary references photograph, and salary requested to G.P.O.

Box 1286 Bangkok.²²

---

¹⁹The Bangkok Post (17 September 1960): 13. การเน้นเป็นของผู้เขียน.

²⁰Ibid.

²¹Ibid.

²²Ibid.

International Airline desires to interview young woman for secretariat position. **Fluent in English** and Thai necessary. Ability to speak Chinese would be and additional asset. Sent photo and particulars to G.P.O. Box. 704²³

จากตัวอย่างประกาศรับสมัครงานข้างต้นจะเห็นได้ว่าบริษัทและหน่วยงานต้องการบุคคลที่จะเข้ามาทำงาน ที่มีความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาอังกฤษ การเลขานุการและการบัญชี ความต้องการกำลังแรงงานที่จะเข้าสู่ธุรกิจสมัยใหม่เหล่านี้เองที่เป็นอุปสงค์ หรือความต้องการผู้หญิงที่มีการศึกษาทางด้านวิชาชีพเกี่ยวกับธุรกิจ ดังนั้นประเด็นเรื่องการศึกษาจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นอุปทานที่ทำให้ผู้หญิงเข้ามาสู่โลกของการทำงานในภาคเอกชน

2. ความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาและการประกอบวิชาชีพของผู้หญิงไทย

2.1 ผู้หญิงกับการศึกษา: ก่อนสมัยพัฒนา

สมัยปฏิรูป ประเทศตั้งแต่รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชกาลที่ 7 กล่าวคือตั้งแต่ พ.ศ. 2435 ที่มีการปฏิรูปการปกครองจนถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 บทบาทของผู้หญิงได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมชัดเจนมากยิ่งขึ้นตลอดเวลา กล่าวคือ ในสังคมยุคจารีต บทบาทของผู้หญิงมักจะจำกัดอยู่เพียงแค่เป็นเมีย แม่ หรือแม่บ้านแม่เรือน แต่เนื่องจากการขยายตัวของระบบการศึกษาเพื่อผลิตคนออกมารับต่อระบบราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ทำให้คนในสังคมเริ่มได้รับโอกาสในการศึกษาอย่างทั่วถึงเพิ่มมากขึ้นเป็นระยะ ๆ ไม่จำกัดแต่เฉพาะชนชั้นสูงหรือเพียงเฉพาะผู้ชายอย่างเดียวเท่านั้นอีกต่อไป การขยายโอกาสดังกล่าวได้ส่งผลต่อกลุ่มผู้หญิงด้วยเช่นกัน

การขยายโอกาสทางการศึกษาเริ่มจากการก่อตั้งโรงเรียนที่มีลักษณะเป็นสมัยใหม่ขึ้น ทั้งโรงเรียนของเอกชน (โรงเรียนเซนต์กิติ) และโรงเรียนที่พัฒนามาจากระบบการศึกษาในยุคจารีตที่กระทำกันในวัด ทั้งนี้วัตถุประสงค์หลักที่รัฐสนับสนุนให้ตั้งโรงเรียนก็เพื่อผลิตคนออกมารับราชการ ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะเน้นไปที่ผู้ชายเป็นหลัก ส่วนการศึกษาของผู้หญิงในระยะแรก ๆ นั้น ยังไม่ได้รับความสนใจจากรัฐมากเท่าใดนัก เนื่องจากความคิดที่ว่าผู้หญิงไม่ควรรู้มากเท่ากับผู้ชาย ประกอบกับวิชาทั้งหลายที่สอนในสถานศึกษาต่าง ๆ เหมาะสมกับผู้ชายมากกว่า ไม่ใช่สิ่งที่ผู้หญิงจะพึงเรียน เกรงว่าหากผู้หญิงได้รับการศึกษาเหมือนผู้ชายแล้ว จะไม่ทำตัวเป็นผู้หญิง ดังนั้นความรู้ที่อนุญาตให้ผู้หญิงเรียนได้ จึงจำกัดอยู่เฉพาะความรู้ที่สอดคล้องกับความเป็นผู้หญิง ด้วยเหตุ

²³Ibid.

นี่จึงทำให้โรงเรียนที่เปิดเพื่อสอนแก่ผู้หญิงโดยเฉพาะเป็นโรงเรียนที่ถูกก่อตั้งขึ้นโดยเอกชน ไม่ใช่มาจากรัฐ²⁴

ก่อนหน้าที่จะมีการตั้งโรงเรียนสำหรับผู้หญิงโดยคณะมิชชันนารี คือโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ในปี พ.ศ. 2417 นั้น การศึกษาเล่าเรียนของผู้หญิงชั้นสูงจะจำกัดอยู่เฉพาะแค่การเรียนในรั้วในวัง ซึ่งต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2423 มีการจัดตั้งโรงเรียนสำหรับผู้หญิงขึ้น แต่ไม่ได้จัดตั้งขึ้นมาเพื่อให้ผู้หญิงเข้าไปเรียนแล้วออกมาประกอบอาชีพนอกบ้านเช่นเดียวกับโรงเรียนสำหรับผู้ชาย²⁵ ด้วยสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระมเหสีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำริให้ตั้งโรงเรียนชื่อ โรงสกุลสุนันทาลัย เปิดให้เฉพาะลูกผู้หญิงที่เป็นคนชั้นสูงเข้าศึกษา โดยวิชาที่เปิดสอน นอกจากจะมีวิชาแม่บ้านการเรือนแล้ว ยังมีการสอนวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ รวมไปถึงวิชาการเข้าสมาคมแบบตะวันตก โรงเรียนนี้อยู่จนถึงปี พ.ศ. 2445 จึงหยุดดำเนินการเนื่องจากการบริหารจัดการของโรงเรียนดังกล่าวยังไม่เป็นที่นิยมของชนชั้นสูงที่จะส่งลูกหลานเข้ามาศึกษามากนัก²⁶

โรงเรียนสตรีที่มีการตั้งต่อมาในปี พ.ศ. 2446 โดยสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี คือโรงเรียนราชินี นับตั้งแต่มีการจัดตั้งโรงเรียนเพื่อให้ผู้หญิงได้มีโอกาสเข้ารับการศึกษา นั้นมีผู้ปกครองของทั้งผู้หญิงชั้นสูงและ “ชั้นกลาง” ให้ความสนใจส่งบุตรสาวให้เข้ามาับการศึกษาอบรม แต่ความนิยมแบบเดิมที่ส่งบุตรเข้าไปถวายตัวอยู่กับเจ้านายในวังต่าง ๆ เพื่อเรียนรู้วิชาการบ้านการเรือนแบบชาววังก็ยังคงมีอยู่ควบคู่ไปกับการเรียนในโรงเรียน²⁷ ดังตารางข้างล่างแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการด้านการเรียนการสอนของโรงเรียนราชินี

ถึงแม้ว่าจะมีความนิยมส่งลูกผู้หญิงไปเรียนหนังสือในโรงเรียน แต่ทว่าความต้องการของการเรียนหนังสือนั้นไม่ได้เน้นว่าเมื่อเรียนไปแล้วจะต้องนำวิชาความรู้ออกไปประกอบอาชีพเลี้ยงตัวแบบผู้ชาย

²⁴บุพการณณ์ แจ่มเจนกิจ, “การศึกษาของสตรีไทย: ศึกษากรณีเฉพาะของโรงเรียนราชินี (พ.ศ. 2447 – 2503),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), หน้า 10.

²⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

²⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 23 – 27.

²⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 39 – 68.

ตารางที่ 2.3 พัฒนาการด้านการเรียนการสอนของโรงเรียนราชินี

ปี (พ.ศ.)	วิชาที่สอน
2447 - 2449	ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ เลขคณิต สรีระศาสตร์ พงศาวดาร (ประวัติศาสตร์) ภูมิศาสตร์ วาดเขียน การช่าง เช่น การตัดเย็บเสื้อผ้าด้วยจักร การปักและการประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง วิชาดนตรีไทย สากล
2450 - 2481	แบ่งเป็น 2 หลักสูตร คือ <ol style="list-style-type: none"> 1. หลักสูตรสามัญ เป็นหลักสูตรที่ไม่มีการสอนภาษาอังกฤษ วิชาที่สอนได้แก่ภาษาไทย เลขคณิตฯ สุขวิทยา จรรยา ศิลปะ อันได้แก่การฝีมือ ทอผ้า ดนตรี ขับร้อง และการครัว 2. หลักสูตรพิเศษ จัดไว้สำหรับผู้ที่ต้องการความรู้ภาษาต่างประเทศด้วย สำหรับวิชาต่าง ๆ นั้นคล้ายกับหลักสูตรสามัญ
2454 - 2481	จัดชั้นมัธยมวิสามัญออกเป็น 2 สาย คือแผนกภาษาและแผนกวิทยาศาสตร์ สอดคล้องกับหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ และตั้งแต่รัฐบาลเปิดโอกาสให้สตรีเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้ นิสิตในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์รุ่นแรกจำนวนกว่าครึ่งเป็นนักเรียนที่จบชั้นมัธยมศึกษาจากโรงเรียนราชินี

ที่มา: ยูพารณณ์ แจ่มเจนกิจ, “การศึกษาของสตรีในสังคมไทย ศึกษากรณีโรงเรียนราชินี,” หน้า 19-167.

จากตารางที่ 2.3 จะเห็นได้ว่าในช่วงแรกที่โรงเรียนราชินีเปิดดำเนินการสอน หลักสูตรเน้นทางด้านช่างมากกว่าวิชาการด้านอื่น ๆ วิชาที่สอน ในช่วงที่ 2 เป็นที่น่าสังเกตว่าหลักสูตรในช่วงนี้มีการสอนควบคู่กัน ไปทั้งหนังสือไทย อังกฤษ การฝีมือ เย็บปักถักร้อย และจรรยา และวิชาอื่น ๆ เพิ่มขึ้น อาทิ ภูมิศาสตร์ พงศาวดาร เลขคณิต เลขาคณิต การออกกำลังกาย ในช่วงที่ 3 ผลจากการที่นโยบายของรัฐส่งเสริมการศึกษาสำหรับสตรีมากขึ้น หลักสูตรจึงเน้นให้ความสำคัญกับการเตรียมนักเรียนให้สู่การศึกษาระดับอุดมศึกษา

แม้ว่าทัศนคติต่อการศึกษาในสมัยปฏิรูปจะยังไม่เน้นหนักการศึกษาเพื่อประกอบอาชีพ เลี้ยงตัวและครอบครัวสำหรับผู้หญิง แต่กระนั้นก็ได้หมายความว่าผู้หญิงจะถูกเปิดโอกาสในด้านการงานเสียเลยทีเดียว อาชีพที่ผู้หญิงที่ได้รับการศึกษาออกไปทำงานกันในช่วงแรกนี้คือ อาชีพครู พยาบาล และช่างตัดเสื้อ ซึ่งอาชีพทั้งสามนี้มีลักษณะเป็นอาชีพที่จะไม่ไปกระทบ หรือเป็นการแข่งขันกับผู้ชาย ดังจะสังเกตได้ว่าอาชีพเหล่านี้ที่สังคมได้เปิดช่องไว้ให้ผู้หญิงนั้น มีส่วนสอดคล้องกับการงานของแม่บ้านนั่นเอง กล่าวคือ อาชีพครูผู้หญิงเปรียบเหมือนกับการเป็นแม่สอนลูก ส่วนพยาบาลที่มีหน้าที่ดูแลรักษาผู้ป่วยก็เทียบได้รับการดูแลสุขทุกข์ ความเป็นอยู่ และการดูแลสุขภาพของคนในครอบครัว และช่างตัดเสื้อนั้นเป็นอาชีพที่ต้องอาศัยทักษะในการเย็บปักถักร้อยซึ่งก็เป็น

งานที่ผู้หญิงจะถนัดมากกว่าชายอยู่แล้ว²⁸ นอกจากนั้นระยะเวลาของการทำงานของผู้หญิง “ชั้นกลาง” และชั้นสูงจำนวนไม่น้อย ใช้เวลาในการประกอบอาชีพเพียงระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้นคือ เมื่อจบการศึกษาจนถึงก่อนแต่งงาน เมื่อแต่งงานแล้วก็ออกจากทำงานมาเป็นแม่บ้านตามหน้าที่เมียและแม่ที่ดี จากสภาวะทางเศรษฐกิจและการเงินที่ไม่ได้มีปัญหา จนทำให้ผู้หญิงต้องออกมาช่วยแบ่งเบาภาระครอบครัว

ผลกระทบที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งจากการที่ผู้หญิงกลุ่มนี้ได้มีโอกาสได้รับการศึกษาคือ จากการที่ผู้หญิงได้เรียนวิชาความรู้ต่าง ๆ นอกเหนือจากวิชาความรู้ที่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเป็นแม่บ้าน อาทิ การเรียนภาษาอังกฤษ และวิชาสมัยใหม่ เช่น วิชาวิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ควบคู่กันไป มีส่วนช่วยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะมีอิทธิพลต่อมุมมองและความคิดใหม่ ๆ ต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัว²⁹

ดังจะพบว่าเริ่มปรากฏการแสดงความคิดเห็นต่อสถานะและบทบาทของตนในหนังสือพิมพ์ของผู้หญิง³⁰ โดยได้รับแรงกระตุ้นจากการเปรียบเทียบสถานะของตนกับบทบาทและสถานะของผู้หญิงในต่างประเทศ เริ่มปรากฏการเรียกร้องสิทธิในการทำงาน และสิทธิในการที่จะเลือกเรียน สิ่งที่เกิดขึ้นติดตามมาก็คือการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ในปี พ.ศ. 2464 และในระดับอุดมศึกษาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2470 ซึ่งมีการจัดตั้งคณะอักษรศาสตร์ ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แม้ว่าวิชาที่เปิดสอนนั้นจะยังคงมีลักษณะเป็นวิชาที่เหมาะสมกับการเป็นผู้หญิง แต่นับว่าเป็นโอกาสให้กับผู้หญิงศึกษาในระดับที่สูงมากขึ้น รวมทั้งการศึกษาวิชาแพทย์และกฎหมาย³¹

ในส่วนของการทำงานของผู้หญิงในสมัยปฏิรูป ผู้นำนักของความจำเป็นหรือเหตุผลของการทำงาน ดูเหมือนว่าจะไม่ได้อยู่ที่ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจมากเท่ากับว่า ผู้หญิงที่ได้รับการศึกษาในระดับหนึ่ง ไปจนถึงผู้หญิงที่ได้รับการศึกษาสูง เริ่มพยายามจะตั้งคำถามต่อสถานะและบทบาทของตน พยายามแสดงให้เห็นว่าการที่ผู้หญิงเรียกร้องเพื่อจะได้สิทธิในการศึกษานั้น ผลที่ตามมาจากการได้รับการศึกษาสูง ๆ นอกจากจะทำให้มีความคิดที่ก้าวไกลทันสมัยแล้ว ยังทำให้ผู้หญิงได้ใช้วิชาความรู้ให้เกิดประโยชน์ หรืออาจจะด้วยเหตุผลเพื่อจะแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงสามารถพึ่งพาตัวเองได้ หรืออาจเพราะอยากจะทำตัวให้เป็นคนที่มีคุณค่าทั้งต่อตัวเอง และคนอื่น ๆ

²⁸ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, “สถานภาพทางสังคมของสตรีไทยในสมัยปฏิรูปประเทศ,” วารสารอักษรศาสตร์ ปีที่ 21 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม 2534): 3 - 19.

²⁹ บุพการณณ์ แจ่มเจนนิก, “การศึกษาของสตรีไทย: ศึกษากรณีเฉพาะของโรงเรียนราชินี (พ.ศ. 2447 - 2503),” หน้า 55-56.

³⁰ สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, การแต่งกายสตรีกับหัตถกรรมทอผ้าในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 89.

³¹ จิตติมา พรอรุณ, “การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489-2519,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 39 - 40.

สมัยแรกเริ่มประชาธิปไตย

การเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยโดยคณะราษฎร ในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ได้ส่งผลกระทบต่อสถานะและบทบาทของผู้หญิงด้วยเช่นกัน กล่าวคือในเชิงกฎหมายได้กำหนดให้ผู้หญิงมีสิทธิในการเลือกตั้งและสมัครรับเลือกตั้งได้เท่า ๆ กับผู้ชาย และมีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2475³²

ผลที่ตามมาจากการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ ทำให้โอกาสในการศึกษาของสตรีมากขึ้นกว่าเดิม โดยมีการเปิดโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นอีก 2 แห่ง คือ โรงเรียนฝึกหัดครูสวนสุนันทา และโรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ ในปีพ.ศ.2476 การขยายตัวของการศึกษาระดับอุดมศึกษา โดยมีการตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ปี พ.ศ. 2477 รวมทั้งที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเปิดสอนสาขา คณะต่าง ๆ เพิ่มขึ้น³³ สิทธิและโอกาสทางการศึกษาของผู้หญิงจึงเปิดกว้างมากยิ่งขึ้น กล่าวเฉพาะในส่วนของอาชีพการงาน จะพบว่าโอกาสในการทำงานประกอบอาชีพต่าง ๆ หลากหลายกว่าเดิม โดยเฉพาะการเข้ารับราชการในกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ³⁴

อย่างไรก็ดี แม้ว่าผู้หญิงที่มีการศึกษามีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นกลุ่มที่เริ่มให้ความสำคัญต่อการทำงาน อย่างไรก็ตามจากการศึกษาของสุขสรรค์ แดงภักดี พบว่านโยบายสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในช่วง พ.ศ. 2581 - 2487 ยังมุ่งส่งเสริมให้สตรีเน้นความสำคัญของงานในครอบครัว³⁵ ผู้หญิงจำนวนมากยังคงผูกติดอยู่กับทัศนคติและค่านิยมเดิม โดยตระหนักและสำนึกว่าตัวเองควรมีที่ทางอยู่ตรงไหนอย่างไร ทั้งนี้โดยส่วนใหญ่แล้วจะยังคงยึดมั่นอยู่กับค่านิยมที่ว่าหน้าที่หลักของผู้หญิงนั้น ก็คือการดูแลส่วนการหารายได้เลี้ยงครอบครัวเป็นของสามี ด้วยเหตุนี้แม้การศึกษาสำหรับผู้หญิงในช่วงสมัยแรกเริ่มประชาธิปไตยจะขยายตัวมากขึ้น แต่ผู้หญิงและสังคมส่วนอื่น ๆ ก็ยังไม่เห็นความจำเป็นมากนักที่ผู้หญิงโดยเฉพาะผู้หญิงที่สมรสแล้วจะต้องออกไปประกอบอาชีพการงาน³⁶

³²เรื่องเดียวกัน, หน้า 50-62.

³³เรื่องเดียวกัน.

³⁴สุขสรรค์ แดงภักดี, “ความคาดหวังของสังคมต่อสตรีไทยสมัยสร้างชาติ พ.ศ.2481-2487,”

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 165

³⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

³⁶ดูรายละเอียดในเรื่องเดียวกัน, หน้า 38 - 39.

2.2 การขยายตัวของการอุดมศึกษาในสมัยพัฒนา

จากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและการลงทุนจากต่างประเทศ ตลอดจนแนวโน้มนโยบายในการพัฒนาประเทศที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะนับตั้งแต่สมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา ได้ก่อให้เกิดการงานที่ต้องการผู้ชำนาญการเฉพาะวิชาชีพเพิ่มมากขึ้น เช่น วิศวกร สถาปนิก นักบัญชี นักการตลาด ฯลฯ แม้ว่าในยุคสมัยใหม่ดังกล่าวนี้ผู้หญิงจะสามารถประกอบวิชาชีพแขนงต่าง ๆ ได้ใกล้เคียงกับชาย แต่เมื่อมองในแง่จำนวนแล้วยังมีจำนวนน้อยกว่าผู้ชายมาก โดยวิชาชีพที่ผู้หญิงนิยมทำกันมากนอกจาก ครู พยาบาลแล้ว คืออาชีพที่เกี่ยวข้องกับการพาณิชย์ และการบัญชี

แนวทางหลักในการจัดการศึกษาในสมัยนี้ ดำเนินไปสอดคล้องกับบริบททางเศรษฐกิจ โดยสภาพการศึกษาแห่งชาติได้ดำเนินการพิจารณาปรับปรุงวางแผนการศึกษาให้เหมาะสมกับยุคสมัย และความก้าวหน้าทางการศึกษาสมัยใหม่ และให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ¹⁷ โดยนโยบายการจัดการศึกษาสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร รัฐบาลได้แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎรว่า ในด้านการศึกษา รัฐบาลจะปฏิบัติตามนโยบายที่รัฐบาลก่อนแถลงไว้คือจะให้ความสำคัญแก่การศึกษาเพื่อการอาชีพเป็นพิเศษ กับทั้งขยายการศึกษาชั้นสูงไปตามจังหวัดต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้นด้วย¹⁸

นอกจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจซึ่งทำให้เกิดความต้องการผู้หญิงในการประกอบวิชาชีพแล้ว รัฐมีนโยบายในการขยายการศึกษาเพิ่มขึ้น ทำให้ผู้หญิงซึ่งได้รับโอกาสในการศึกษาไม่มากเท่ากับผู้ชายในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ ได้มีโอกาสเข้าสู่การศึกษาในระดับสูงมากขึ้น¹⁹ รัฐได้ริเริ่มให้มีการกระจายการศึกษาระดับอุดมศึกษาออกไปในจังหวัดต่าง ๆ และเริ่มมีผู้สำเร็จการศึกษาในระดับสูง จากตารางที่ 3 จะเห็นได้ว่าจำนวนบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยและมหาวิทยานั้น นอกจากปี พ.ศ. 2508 ซึ่งจำนวนบัณฑิตมีมากโดดเด่นเกินปกติแล้ว ปีอื่น ๆ โดยทั่วไปจำนวนบัณฑิตค่อนข้างจะเพิ่มมากขึ้นอย่างสม่ำเสมอ โดยจะเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดและต่อเนื่องเมื่อเข้าสู่ทศวรรษที่ 2510 ซึ่งจำนวนมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยได้เพิ่มขึ้นเช่นกันดังเห็นได้จากตารางที่ 2.4 ดังนี้

¹⁷วันทนา เลิศสินไทย, “นโยบายการจัดการศึกษา และการขยายการศึกษาระดับมัธยมศึกษาของประเทศไทย พ.ศ. 2503-2520,” (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522), หน้า 61.

¹⁸ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี (พ.ศ. 2475-2517), อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 99.

¹⁹พิมพ์ฤทัย ชูแสงศรี, “ความคิดของผู้หญิงในนิตยสารผู้หญิง พ.ศ. 2500-2516,” หน้า 54 - 99.

ตารางที่ 2.4 แสดงจำนวนบัณฑิตของมหาวิทยาลัยและวิทยาลัย ตั้งแต่ พ.ศ. 2490– 2519

พ.ศ.	จำนวน มหาวิทยาลัย	ชาย		หญิง		รวม จำนวน
		จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
2490	4	500	77.4	146	22.6	646
2491	4	401	75.8	128	24.2	690
2492	4	517	74.9	173	25.1	698
2493	4	489	70.1	209	29.9	1,230
2494	4	950	77.2	280	22.8	1,696
2495	4	1,396	82.0	300	18.0	896
2496	4	592	66.0	304	34.0	1,005
2497	6	672	66.9	333	33.1	1,000
2498	6	683	64.7	372	35.3	1,055
2499	6	908	59.9	608	40.1	1,516
2500	6	935	60.9	601	39.1	1,536
2501	6	1,000	57.4	741	42.6	1,741
2502	6	1,305	59.0	906	41.0	2,211
2503	6	1,358	58.6	961	41.4	2,319
2504	6	1,709	59.8	1,150	40.2	2,859
2505	6	2,155	63.9	1,218	36.1	3,373
2506	6	2,808	61.9	1,728	38.1	4,536
2507	6	2,506	64.5	1,928	35.5	5,434
2508	6	4,519	63.6	2,591	36.4	7,110
2509	6	2,886	61.4	1,813	38.6	4,699
2510	8	2,785	56.4	2,153	43.6	4,938
2511	8	2,851	54.2	2,413	45.8	5,264
2512	8	3,708	53.1	3,271	46.9	6,979
2513	10	5,106	52.8	4,566	47.2	9,672
2514	11	5,821	51.7	5,447	48.3	11,268
2515	12	7,462	53.7	6,431	46.3	13,893
2516	14	8,638	53.1	7,628	46.9	16,266
2517	17	9,560	53.5	8,316	46.5	17,876
2518	17	12,003	54.1	10,192	45.9	22,195
2519	17	13,102	54.5	10,940	45.5	24,042

ที่มา: วนิดา พูนศิริวงศ์ นิสิตา งามเหลือ และพิไล เข้มงามเหลือ, “สถานภาพการศึกษาชั้นอุดมศึกษาของสตรีไทย ในรอบ 3 ทศวรรษ พ.ศ. 2490-2519,” (เอกสารงานวิจัย คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 23.

จากตารางที่ 2.4 จะเห็นได้ว่าขณะที่ในกรณีของบัณฑิตหญิงที่สำเร็จการศึกษา ตารางเดียวกันได้แสดงให้เห็นว่าอัตราร้อยละจำนวนบัณฑิตหญิงเมื่อเปรียบเทียบกับบัณฑิตชายจากที่เคยอยู่ที่ประมาณร้อยละ 20 กว่า ๆ ตลอดครั้งแรกของทศวรรษที่ 2490 และประมาณร้อยละ 30 กว่าโดยส่วนใหญ่ตลอดครึ่งหลังของทศวรรษเดียวกัน เมื่อล่วงเข้าสู่ปี 2500 เป็นต้นมา จำนวนของบัณฑิตหญิงผู้จบการศึกษาจะอยู่เหนือร้อยละ 40 โดยประมาณ อันแสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลาดังกล่าวนี้จำนวนผู้หญิงที่ได้รับการศึกษาระดับสูงเริ่มขึ้นมามีจำนวนเกือบจะเท่ากับจำนวนเป็นผู้ชาย

ตารางที่ 2.5 แสดงจำนวนบัณฑิตหญิงของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เฉพาะคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี อักษรศาสตร์ และครุศาสตร์ พ.ศ. 2490 – 2519 (แยกตามจำนวน และร้อยละของจำนวนบัณฑิตหญิงทั้งหมด)

ปี	พาณิชยศาสตร์และการบัญชี		อักษรศาสตร์		ครุศาสตร์		รวม 3 คณะ		รวม
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
2490	23	30.67	32	42.67	0	0	55	73.33	75
2491	23	25.27	53	58.24	0	0	76	83.52	91
2492	26	25.00	50	48.08	0	0	76	73.08	104
2493	22	25.88	56	65.88	0	0	78	91.76	85
2494	20	21.74	54	58.70	0	0	74	80.43	92
2495	26	23.42	57	51.35	0	0	83	74.77	111
2496	27	20.93	83	64.34	0	0	110	85.27	129
2497	31	21.23	58	39.73	32	21.92	121	82.88	146
2498	70	30.17	86	37.07	36	15.52	192	82.76	232
2499	84	27.18	10	3.24	31	10.03	125	40.45	309
2500	63	20.72	120	39.47	39	12.83	222	73.03	304
2501	55	15.71	97	27.71	75	21.43	227	64.86	350
2502	92	24.53	102	27.20	43	11.47	237	63.20	375
2503	81	21.77	137	36.83	75	20.16	293	78.76	372
2504	64	16.49	91	23.45	139	35.82	294	75.77	388
2505	84	18.03	120	25.75	155	33.26	359	77.04	466
2506	104	19.73	139	26.38	149	28.27	392	74.38	527
2507	146	26.84	131	24.08	147	27.02	424	77.94	544
2508	119	21.96	152	28.04	145	26.75	416	76.75	542
2509	112	22.09	124	24.46	151	29.78	387	76.33	507

ตารางที่ 2.5 แสดงจำนวนบัณฑิตหญิงของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เฉพาะคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี อักษรศาสตร์ และครุศาสตร์ พ.ศ. 2490 – 2519 (แยกตามจำนวน และร้อยละของจำนวนบัณฑิตหญิงทั้งหมด) (ต่อ)

ปี	พาณิชยศาสตร์และการบัญชี		อักษรศาสตร์		ครุศาสตร์		รวม 3 คณะ		รวม
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	
2510	147	21.40	146	21.25	193	28.09	486	70.74	687
2511	156	21.82	139	19.44	185	25.87	480	67.13	715
2512	184	21.42	120	13.97	227	26.43	531	61.82	859
2513	223	20.25	137	12.44	288	26.16	648	58.86	1101
2514	270	22.08	177	14.47	314	25.67	761	62.22	1223
2515	299	21.40	179	12.81	369	26.41	847	60.63	1397
2516	341	23.7	198	13.76	357	24.81	896	62.27	1439
2517	333	21.99	211	13.94	409	27.01	953	62.95	1514
2518	322	22.13	201	13.81	357	24.54	880	60.48	1455
2519	268	18.56	211	14.61	396	27.42	875	60.60	1444
รวม	3815	21.70	3471	19.74	4312	24.50	11598	65.96	17583

ที่มา: ปรับปรุงจาก วนิดา พูนศิริวงศ์ นิตยา งามเหลือ และพิไล เข้มงามเหลือ, “สถานภาพการศึกษาชั้นอุดมศึกษาของสตรีไทย ในรอบ 3 ทศวรรษ พ.ศ. 2490-2519,” หน้า 10.

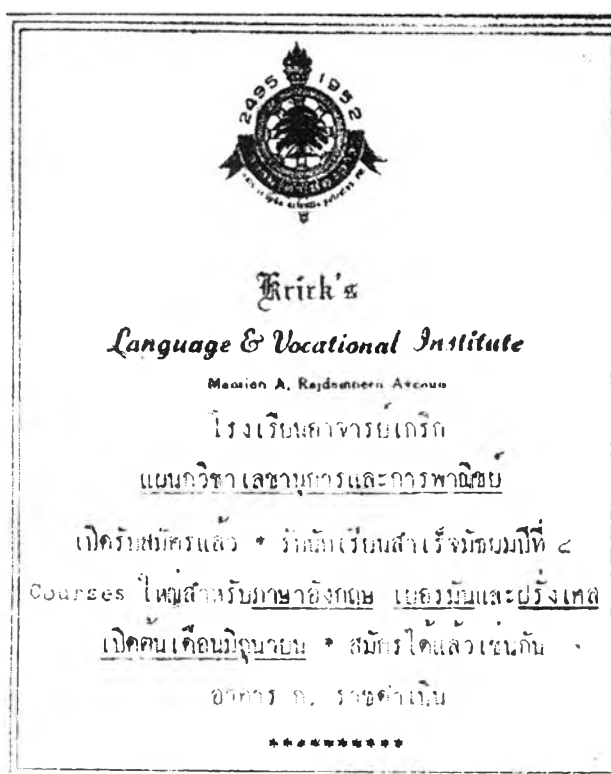
ช่วงที่มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจนั้น ผู้ที่จบการศึกษาเหล่านี้ก็ได้เข้าสู่ตลาดแรงงานในอาชีพต่าง ๆ กัน แต่อย่างไรก็ดี แม้ถึงยุคนี้ผู้หญิงจะสามารถประกอบวิชาชีพต่างๆ ได้หลากหลาย แต่อาชีพที่ผู้หญิงนิยมก็ยังเป็นอาชีพที่มีความสอดคล้องกับบทบาทการเป็นเมียและแม่ คือนอกจากอาชีพครูและพยาบาลแล้ว ยังนิยมอาชีพเกี่ยวกับพาณิชยการและการบัญชี ซึ่งเปรียบได้กับการดูแลค่าใช้จ่ายภายในครอบครัวนั่นเอง ดังจะเห็นได้จากตารางที่ 4 ซึ่งแสดงสาขาวิชาที่มีจำนวนบัณฑิตหญิงสำเร็จการศึกษามากที่สุด 3 คณะคือ อักษรศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ และพาณิชยศาสตร์และการบัญชี

2.3 การศึกษาภาษาต่างประเทศ และการส่งบุตรสาวไปเรียนต่างประเทศ

เครื่องมือสำคัญอีกประการหนึ่งที่เอื้ออำนวยให้ผู้หญิงรุ่นใหม่ได้ขยายโลกทัศน์และก้าวไปสู่การงานที่หลากหลายมากขึ้นในภาวะที่การเศรษฐกิจของประเทศรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะกับการเพิ่มขึ้นของบริษัทชาวต่างชาติและการติดต่อทางธุรกิจที่เข้าไปสู่สากลมากขึ้น การใช้ภาษาต่างประเทศเป็นสื่อกลางในการติดต่อทางธุรกิจ โดยเฉพาะภาษาอังกฤษ ผู้หญิงในช่วง

เวลาดังกล่าวนี้อาจมีความต้องการที่จะเข้าสู่ในงานประเภทนี้จำเป็นจะต้องขวนขวายจะต้องเรียนภาษาต่างประเทศเพื่อเพิ่มศักยภาพการทำงานของคุณ จากการพิจารณาโฆษณาจากหนังสือพิมพ์ในช่วงทศวรรษ 2500 จะเห็นได้ถึงการเพิ่มปริมาณขึ้นของการเปิดรับสมัครเรียนหลักสูตรภาษาอังกฤษ ทั้งที่ผ่านระบบโรงเรียนและมหาวิทยาลัย และที่ดำเนินการโดยเอกชนทั่วไป ดังตัวอย่างโฆษณา *โรงเรียนอาจารย์เกริก* ซึ่งเปิดรับสมัครรับนักเรียนสำเร็จชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 เรียนภาษาอังกฤษ เยอรมันและฝรั่งเศส ลงประกาศในหนังสือพิมพ์ **สยามรัฐ** เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2505 ซึ่งภาพที่นำมาแสดงเป็นตัวอย่างหนึ่งที่จะเห็นได้ชัดเจนถึงความสำคัญของการเรียนภาษาต่างประเทศ

ภาพที่ 2.3 แสดงประกาศโฆษณาของโรงเรียนเอกชนที่เปิดสอน
วิชาเลขานุการและการพาณิชย์

ที่มา: สยามรัฐ, วันที่ 3 พฤษภาคม 2505.

ทั้งนี้นอกจากจะมีโรงเรียนและสถาบันสอนภาษาที่ทำการสอนเป็น “Courses ใหญ่” แล้ว ยังมีการว่าจ้างอาจารย์ชาวต่างชาติให้ไปทำการสอนแบบตัวต่อตัวหรือเป็นกลุ่มย่อยตามบ้านด้วย จากหน้าหนังสือพิมพ์เช่นกันที่จะเห็นได้ถึงการประกาศรับสมัครอาจารย์ชาวต่างประเทศ เพื่อสอนเพิ่มความรู้ทางด้านภาษาต่างประเทศ ดังตัวอย่างชัดเจนที่เห็นจากหนังสือ **The Bangkok**

Post ฉบับวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2503 มีประกาศรับสมัครอาจารย์ชาวต่างชาติซึ่งระบุอย่างชัดเจนว่าต้องการอาจารย์ผู้หญิงชาวต่างชาติเพื่อสอนภาษาอังกฤษให้ผู้หญิงสาวไทยเป็นการส่วนตัว

WANTED

Private English Tuition for young Thai lady.

English Lady preferred. 2 hours daily eras may be arranged.

Willing to come to teacher's house.

Write to Box.No. 3170, c/o **Bangkok Post**.

นอกจากการเรียนภาษาต่างประเทศจะเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้ผู้หญิงออกมาทำงานประกอบวิชาชีพนอกบ้าน และเข้าสู่วิชาชีพที่หลากหลายมากขึ้นแล้ว ผู้หญิงในสมัยนี้ยังมีโอกาสได้เปิดโลกทัศน์ของตนให้กว้างขวางขึ้นจากประสบการณ์ที่แปลกไปจากเดิม โดยบางกรณีที่ผู้หญิงที่ครอบครัวมีฐานะดีอาจจะมีโอกาสในการเดินทางไปศึกษาต่อต่างประเทศ ซึ่งเป็นสิ่งที่นิยมปฏิบัติในครอบครัวที่มีฐานะดี⁴⁰ แตกต่างจากช่วงก่อนหน้านี้อันที่ยังไม่นิยมสตรีที่มีโอกาสก่อนหน้านี้นี้มักจะต้องไปกับครอบครัว ญาติผู้ใหญ่ที่บิดามารดาไว้วางใจ หรือบางกรณี สอบชิงทุนได้ เช่นนางสาวสายหยุด เก่งระดมยิง (คุณหญิงดิฐการภักดี) นักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงที่เป็นผู้หญิงคนแรก ทำให้ผู้หญิงเหล่านั้นได้รับรู้สิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในต่างประเทศ ซึ่งเป็นส่วนที่ทำให้ความคิดอ่านของผู้หญิงในหลาย ๆ เรื่องเปลี่ยนไปจากเดิม ตัวอย่างของครอบครัวที่มีฐานะดี ที่ส่งลูกสาวไปเรียนต่อต่างประเทศคือ ครอบครัวปิยะอุย ที่อนุญาตให้นางสาวชนัดต์ ปิยะอุย (ท่านผู้หญิงชนัดต์ ปิยะอุย)⁴¹ เดินทางไปศึกษาที่ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยเล่ากันว่า แม้มารดาของนางสาวชนัดต์จะเป็นผู้หญิงยุคโบราณก็จริง แต่ก็ยอมให้ลูกสาวเดินทางคนเดียวไปไกลถึงประเทศสหรัฐอเมริกา เนื่องจากนางสาวชนัดต์ยกเหตุผลว่ามีเพื่อน ๆ ผู้หญิงไปศึกษาที่นั่นจำนวนหนึ่งแล้ว⁴²

ตัวอย่างอีกท่านหนึ่งคือ คุณถ้อยเถา สุจริตกุล หลังจากจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 8 จากโรงเรียนมาแตร์เดอีวิทยาลัยแล้วมีความต้องการที่จะเดินทางไปเรียนยังต่างประเทศเนื่องจากในสมัยนั้นมีความนิยมกัน มารดาของเธอจึงเป็นธุระช่วยจัดการให้ได้ไปศึกษาต่อในที่ประเทศอังกฤษ⁴³

จะเห็นได้ว่าการขยายตัวของโอกาสทางการศึกษาของผู้หญิงในยุคนี้ ทำให้ผู้หญิงได้มีโอกาสในการทำงานหลากหลายขึ้น ทำให้ผู้หญิงตระหนักถึงศักยภาพของตนเองมากขึ้น ผู้หญิงจึงมี

⁴⁰พิมพ์ฤทัย ชูแสงศรี, "ความคิดของผู้หญิงในนิยายสารผู้หญิง พ.ศ. 2500-2516," หน้า 54 - 99.

⁴¹ธนวัฒน์ ทรัพย์ไพบุลย์, 55 ตระกูลดัง, หน้า 220 - 223.

⁴²เรื่องเดียวกัน, หน้า 222.

⁴³สัมภาษณ์, ถ้อยเถา สุจริตกุล, 18 สิงหาคม 2546, ณ บ้านพัก สุขุมวิท ซอย 33.

ความมั่นใจในตัวเอง และรับรู้ว่าเป็น โอกาสที่สังคมเปิดกว้างขึ้นให้ผู้หญิงสามารถทำอะไร ๆ ได้ หลากหลายกว่าแต่ก่อน ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากสภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจของประเทศที่ เปลี่ยนแปลงไป เมื่อประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่ “ยุคแห่งการพัฒนา”

3. ค่านิยมของสังคมที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงทำงานมากขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมเกี่ยวกับการทำงานของผู้หญิงเริ่มมีความเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ ช่วงการก้าวเข้าสู่สมัยใหม่หรือยุคปฏิรูป แม้ในช่วงต้นความเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นกับคนกลุ่มเล็ก ๆ บนปลายยอดของสังคม แต่ก็เริ่มจุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงที่ต่อเนื่องมาถึงผู้หญิงทำงานใน สมัยของการพัฒนา

3.1 ค่านิยมของสังคมในสมัยปฏิรูป(พ.ศ. 2435-2475)

เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในสมัยปฏิรูปประเทศได้ส่งผลให้ผู้หญิงไทยจาก ครอบครัวชั้นสูงและชั้นกลางบางส่วนได้มีโอกาสได้เข้าสู่ระบบการศึกษาสมัยใหม่ ผู้หญิงเหล่านี้จึง ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนในวิชาชีพ เช่น วิชาครู ทำให้ได้ประกอบอาชีพนอกบ้านและมีเงินเดือน เลี้ยงชีพได้จากความรู้ความสามารถของตนเอง ซึ่งนับว่าเป็นหน้าที่ใหม่ของสตรีไทยที่แตกต่างไป จากหน้าที่ในครัวเรือนที่เคยได้รับการปฏิบัติมา จึงเกิดค่านิยมในหมู่ผู้หญิงไทยบางส่วนว่าการ ได้รับการศึกษาไปสู่งานมีอาชีพที่สามารถเลี้ยงตัวเองได้⁴⁴ อาชีพครูจึงเป็นหนึ่งในวิชาชีพแรก ๆ ของผู้หญิงที่เป็นทางออกของผู้หญิงไทยที่มีความคิดค่อนข้างจะก้าวหน้าในขณะนั้นที่คิดจะ ประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเอง จึงทำให้อาชีพครูผู้หญิงนี้นำมาซึ่งความภูมิใจว่าเป็นอาชีพที่สามารถเลี้ยง ตัวได้โดยเฉพาะหากไม่มีโอกาสได้แต่งงาน ทิศนะทางความคิดเช่นนี้ได้สะท้อนออกมาจาก หม่อม เจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล ว่าผู้หญิงควรจะมีอาชีพและถ้าหากอยู่เป็น โสดก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาใคร “...ถ้าต้องอยู่เป็น โสดตลอดชีวิต ก็ให้หาเลี้ยงตัวได้จริง ๆ แม้จะไม่ สมบูรณ์มั่งคั่งโดยไม่มีบุญวาสนา ก็ไม่ต้องเป็นหนี้สินใคร...”⁴⁵

นอกจากนั้น สตรีที่มีการศึกษาทั้งหลายยังเห็นความสำคัญของการเปลี่ยนทัศนคติของสตรี โดยทั่วไปให้เห็นความสำคัญของการประกอบอาชีพ แทนที่จะเก็บตัวอยู่กับบ้านและทำหน้าที่แต่

⁴⁴เปรมสิริ ชวน ไชยสิทธิ์, “ผู้หญิงกับอาชีพครูในสังคมไทย พ.ศ. 2456-2479,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2539), หน้า107.

⁴⁵หม่อมเจ้าหญิงพิจิตรจิราภา เทวกุล, *คู่มือสมิตถบพิเศษ*, 2463, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.

เฉพาะการบ้านการเรือนตามขนบประเพณีเดิม ซึ่งไม่เหมาะสมกับสภาวะสังคมปัจจุบันอีกต่อไป⁴⁶ ดังปรากฏในบทความตอนหนึ่งว่า

...ในสมัยโบราณ ความมุ่งหวังเป็นภาวะของสตรีคือการสมรส แต่ในสมัยปรดัตบุันนี้ อาชีพของสตรีก็คือการทำงาน โดยใช้ความสามารถของคน... ที่แท้สตรีทุกคน จำเป็นต้องทำงาน นอกจากจะมีเหตุอันสมควรที่จะไม่ต้องทำงาน ไม่ใช่เฝ้าเรือนอยู่แต่ การหุงต้มแกง หรือเลี้ยงเด็กอยู่กับบ้านจนกว่าจะได้ทำการสมรสหรือแก่ตาย⁴⁷

แม้ว่าสตรีไทยจะได้รับการศึกษามากขึ้นและมีโอกาสที่จะเข้ารับราชการและประกอบอาชีพต่าง ๆ มากกว่าแต่ก่อนก็ตาม หากในทัศนะของชนชั้นปกครองนั้นยังคงไม่ยอมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในสถานภาพของสตรีไทยมากนัก โดยเฉพาะการขยายโอกาสทางการศึกษาและสนับสนุนการประกอบอาชีพของสตรีให้เท่าเทียมชาย ทั้งนี้ด้วยยังคงมีค่านิยมที่ว่าสตรียังไม่มีควม จำเป็นต้องประกอบอาชีพ เพราะเป็นหน้าที่ของสามีที่จะต้องเลี้ยงดูภรรยาของตน⁴⁸ ดังนั้นแม้ว่าจะมี ทั้งการปฏิรูปการศึกษา การปฏิรูปกฎหมาย และการปฏิรูประบบราชการ โดยเฉพาะระบบการศึกษา แบบใหม่ที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงทั้งเรื่องสถานภาพและบทบาทในสังคมและการประกอบอาชีพทั้ง ครัวและพยาบาล แต่โดยสภาพทั่วไปแล้วความเปลี่ยนแปลงนี้เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่าง จำกัด เฉพาะในหมู่ผู้หญิงชั้นสูง และแม้ว่าผู้หญิงกลุ่มนี้จะได้รับการศึกษาอย่างดี แต่ก็ไม่นิยมที่จะ ออกไปมีบทบาทหรือประกอบอาชีพภายนอก ทั้งนี้เพราะค่านิยมของสังคมยังกำหนดให้ผู้หญิงไทย มีหน้าที่สำคัญคือ การรับผิดชอบภายในครอบครัว ดูแลอาหารการกิน มีกิริยามารยาทอันดีงามเพื่อ การเข้าสมาคม⁴⁹

3.2 ค่านิยมของสังคมในสมัยแรกเริ่มประชาธิปไตย จนถึงสมัยสร้างชาติโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2475-2487)

ในสมัยประชาธิปไตย หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475เป็นต้นมานั้น แม้ว่า ผู้หญิงจะได้รับสิทธิทางการเมือง และการศึกษาเพิ่มขึ้นรวมถึงมีการเปลี่ยนแปลงกฎหมายที่อาจ

⁴⁶ นันทิรา จำภิบาล, “นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงไทยในสมัยสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487,” หน้า 61.

⁴⁷ สนามจันทร์ (นามแฝง), “สตรีกับการศึกษา,” นารีนาด ปีที่ 1 ฉบับที่ 5 (กุมภาพันธ์ 2473), หน้า 106 - 107, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 224.

พิจารณาได้ว่าเป็นกฎหมายที่ทำให้ผู้หญิงมีสถานะที่ดีขึ้นในระดับหนึ่ง คือการประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 ใน พ.ศ. 2478 ที่มีเนื้อหาพูดถึงครอบครัว โดยมีความสำคัญคือ การกำหนดให้ผู้ชายสามารถจดทะเบียนมีภรรยาได้เพียงคนเดียว อย่างไรก็ตามก็ตีสิทธิทางกฎหมายในด้านการดำเนินชีวิตครอบครัวและสังคมของผู้หญิงยังคงน้อยกว่าผู้ชายอยู่มาก ในการทำนิติกรรมใด ๆ ของผู้หญิงจะต้องได้รับการยินยอมจากสามี รวมถึงสิทธิในการปกครองบุตร การประกอบอาชีพ และการเลือกที่อยู่อาศัย⁵⁰

ความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับผู้หญิงในยุคประชาธิปไตยที่สำคัญเกิดขึ้นในสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีช่วงแรก จากการศึกษาของสุชสรรค์ แดงภักดี ได้อธิบายถึงผลของการดำเนินนโยบายสร้างชาติในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามที่มีต่อผู้หญิง ว่าทำให้ผู้หญิงได้รับการคาดหวังให้มีหน้าที่เป็นแม่ที่ดีและภรรยาที่ดีของชาติ

การบริหารงานของรัฐในประเด็นเกี่ยวกับผู้หญิงในยุคสมัยนี้ เป็นยุคที่มองเห็นความเปลี่ยนแปลงได้ในระดับนโยบายที่ให้ความสำคัญกับผู้หญิงว่าทุกสมัยที่ผ่านมา โดยรัฐได้มีการแก้ไขระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับผู้หญิง และมีการจัดตั้งองค์กรที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับกิจการของผู้หญิง และการปฏิบัติการทางสังคมหลาย ๆ อย่างที่ช่วยแสดงให้เห็นว่าเป็นการช่วยยกระดับและศักดิ์ศรีของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงได้รับผลของการส่งเสริมฐานะให้ดีขึ้น ความพยายามที่แสดงออกเป็นรูปธรรมคือ การปรับปรุงการแต่งตัวของผู้หญิงให้ทันสมัยตามแบบผู้หญิงตะวันตก นอกจากนี้ยังส่งเสริมการศึกษาต่อเนื่องมาจากสมัยแรกเริ่มประชาธิปไตย ส่งเสริมให้มีการเล่นกีฬา และการออกสมาคม รวมถึงในชีวิตครอบครัว มีการดำเนินการจัดการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างหญิงและชายในรูปแบบของ การกำหนดแนวทางปฏิบัติและวัฒนธรรมของคู่เมีย⁵¹ จึงสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมเกี่ยวกับการทำงานของผู้หญิงของรัฐ ว่ายังคงเป็นทัศนคติที่มองว่าผู้หญิงมีคุณค่าจากด้านการผลิตผลเมือง หรือให้กำเนิดบุตรเพื่อสืบสกุล และการดำเนินการของรัฐบาลที่เน้นบทบาทของผู้หญิง เป็น “แม่ของชาติ” เป็นดอกไม้ของชาติมากกว่าการยอมรับการทำงานอย่างเท่าเทียมของผู้หญิง

แม้ว่ารัฐจะเห็นความสำคัญของผู้หญิงในฐานะแม่บ้านผู้ผลิตประชากรมากกว่าการเป็นกำลังผลิตทางเศรษฐกิจของประเทศ แต่การทำงานของผู้หญิงในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ได้รับการส่งเสริมมากกว่ายุคก่อนซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากนโยบายเศรษฐกิจที่ให้การส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชนทั่วไป ในส่วนอาชีพของผู้หญิงนั้น รัฐเห็นว่าเป็นผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอจึงไม่ควรทำงานที่หนักมากนักรวมทั้งควรเป็นงานที่มีเกียรติและเหมาะสมกับเพศ

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 246.

⁵¹ นันทิรา จำภิบาล, “นโยบายเกี่ยวกับผู้หญิงไทยในสมัยสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม พ.ศ. 2481-2487,” หน้า 70-71.

ดังนั้นการทำงานของผู้หญิงจึงถูกจำกัดด้วยนโยบายแบ่งงานกันทำตามเพศ ผู้หญิงจึงเหมาะสมที่จะทำงานที่เกี่ยวกับหน้าที่ในครอบครัว เช่น ครัว พยาบาล การรับราชการในระดับล่าง และงานสังคมสงเคราะห์ ซึ่งงานต่าง ๆ เหล่านี้ก็ยังคงให้คำอธิบายต่อลักษณะของงานได้ใกล้เคียงกับการทำหน้าที่แม่บ้านสำหรับข้าราชการที่ได้รับการยอมรับและส่งเสริมให้ผู้หญิงเข้าไปทำงานได้ คือ ครัว พยาบาล และเสมียนในกระทรวง ทบวง กรม และศิลปินในกรมศิลปากร⁵² โดยในขณะที่รัฐสนับสนุนอาชีพบางอาชีพสำหรับผู้หญิงนั้น รัฐก็เน้นย้ำถึงหน้าที่หลักของผู้หญิงไปควบคู่กันเสมอ โดยมีกำหนดให้ผู้หญิงมีหน้าที่ที่สำคัญที่สุดคือการทำหน้าที่ในครอบครัวของตนอย่างเต็มความสามารถ ทั้งในการเป็น เมีย แม่ และแม่บ้าน รวมทั้งยังต้องทำตัวให้เข้ากับยุคสมัยไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแต่งตัว หรือการพยายามทำให้สามีมีกำลังใจในการทำงาน

แม้ว่าอาชีพในลักษณะข้างต้นที่รัฐให้อนุญาตให้ผู้หญิงทำได้ แต่ก็มักประสบกับปัญหาอุปสรรคในการทำงาน โดยเฉพาะในเรื่องของความก้าวหน้าในด้านอาชีพการงาน รวมไปถึงอัตราค่าจ้างเงินเดือนของผู้หญิงก็จะได้ในระดับต่ำกว่าผู้ชาย⁵³ และยังมีข้อกำหนดของบางหน่วยงานที่จะเลือกรับเฉพาะผู้หญิงที่เป็น โสดและยังไม่ได้แต่งงานอย่างไรก็ดีแม้ว่าจะมีนโยบายที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ประกอบอาชีพก็ตาม แต่ก็มีเงื่อนไขหลายอย่างที่เป็นข้อจำกัดให้ผู้หญิงไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มที่โดยชนชั้นปกครองมองว่าภาระทางครอบครัวของผู้หญิงนั้นอาจนำมาซึ่งความเสียหายแก่ทางราชการ จึงมีระเบียบของบางหน่วยงานที่ระบุว่ารับบรรจุเฉพาะผู้ที่เป็น โสดและยังมิได้แต่งงาน⁵⁴ และถ้าพนักงานผู้ใจที่รับราชการอยู่จะแต่งงานก็ต้องลาออกจากราชการ สาเหตุที่ทำให้ต้องออกกฎเช่นนี้เพราะว่าผู้ที่แต่งงานแล้วย่อมต้องมีเหตุที่จะต้องลาหยุดเสมอ เช่น ลากลับครอบครัว เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้ อาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่ราชการได้⁵⁵ หรือไม่มีข้อบังคับให้ผู้หญิงคนใดที่จะแต่งงานก็ต้องลาออกจากราชการเป็นต้น เนื่องจากค่านิยมที่มองว่าผู้หญิงออกมาทำงานเพียงแค่อุปการะครอบครัวเท่านั้น แต่การทำงานของผู้ชายคือหน้าที่ที่มีเกียรติ และฐานะในทางสังคมเพราะเมื่อไหร่ก็ตามที่ผู้หญิงอยู่ในภาวะที่จะต้องเลือกระหว่างการทำงานและครอบครัว ผู้หญิงก็ต้องกลับไปหาครอบครัวเพื่อทำหน้าที่แม่บ้านไม่ให้ขาดตกบกพร่อง

การประกอบอาชีพของผู้หญิงในสมัยนี้แม้ว่าจะได้รับการส่งเสริม หากแต่ความเป็นผู้หญิงตามความคาดหวังของสังคมนั้นยังคงไม่เปลี่ยนแปลง ผู้หญิงที่เข้าไปทำงานเต็มตัวจึงได้รับข้อจำกัดจากการทำงาน โดยเฉพาะที่เห็นได้ชัดเจน คือ สิทธิในการเข้ารับราชการ ที่ในระยะแรกจะมีข้อจำกัดสำหรับผู้หญิงไว้มากกว่าผู้ชาย กฎหมายกำหนดไม่ให้ผู้หญิงเข้ารับราชการได้ในบางตำแหน่ง แต่ไม่

⁵² เรื่องเดียวกัน

⁵³ ดูตารางที่ 6 ใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 158 - 159.

⁵⁴ สุขสรรค์ แดงภักดี, “ความคาดหวังของสังคมต่อสตรีไทยในสมัยสร้างชาติ พ.ศ. 2481-2487,”

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 153.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน.

มีข้อจำกัดหรือข้อห้ามสำหรับผู้ชาย จึงมีการแก้ไขในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้มีการรับรองความสามารถในการทำงานของผู้หญิงให้เท่ากับผู้ชาย ซึ่งออกเป็นพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนกำหนดอัตราเงินเดือนข้าราชการหญิงเท่ากับข้าราชการชาย ทำให้ปรากฏว่ามีแพทย์หญิง อาจารย์หญิง หัวหน้าแผนกหญิง ได้รับราชการและเงินเดือนในอัตราเดียวกับข้าราชการชาย ในปี พ.ศ. 2495 และมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2497 ซึ่งมีการจำกัดห้ามไม่ให้ชายเข้ารับราชการเป็นข้าราชการพลเรือนในบางตำแหน่ง เหมือนกับการห้ามสตรีมิให้เข้ารับราชการในบางตำแหน่ง รวมทั้งมีการยกเลิกพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. 2485 ทำให้ผู้หญิงสามารถเข้ารับราชการเป็นข้าราชการฝ่ายตุลาการได้เช่นกัน⁵⁶ เป็นต้น

ดังนั้นอาจจะกล่าวได้ว่า ลักษณะทั่วไปของอาชีพและการทำงานของผู้หญิงชนชั้นสูงและชั้นกลางตั้งแต่ช่วงสมัย “ปฏิรูป” จนถึงสมัย “สร้างชาติ” นั้น จะเป็นการทำงานเพียงในช่วงเวลาระหว่างหลังจบการศึกษาจากโรงเรียนจนถึงช่วงแต่งงานแล้วเสียเป็นส่วนใหญ่ ดังจะยกตัวอย่าง อาทิ อาชีพครู และอาชีพพยาบาล ซึ่งจัดได้ว่าเป็นอาชีพที่ได้รับการส่งเสริมและเป็นที่ยอมรับสำหรับผู้หญิงในยุคสมัยดังกล่าวนี้ นั่น ปรากฏหลักฐานว่าปัญหาสำคัญประการหนึ่งของโรงเรียนผู้หญิงก็คือ ครูมักจะลาออกจากงานเมื่อแต่งงานแล้ว เป็นเหตุให้โรงเรียนต้องหาครูใหม่อยู่เนื่อง ๆ⁵⁷ ในส่วนของอาชีพพยาบาลนั้น ก็มีปัญหาจากการที่นางพยาบาลละทิ้งอาชีพบ่อย ๆ ทำให้โรงเรียนพยาบาลต้องออกกระเบียบว่าพยาบาลซึ่งรับทุนระหว่างการศึกษาจะต้องได้รับอนุญาตก่อนแต่งงาน และผู้เป็นสามีจะต้องยินยอมให้ภรรยาทำงานต่อไปอย่างน้อยสิบปี⁵⁸

3.3 ค่านิยมเรื่องการทำงานของผู้หญิงสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงสมัยพัฒนา

เศรษฐกิจนับตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาเป็นส่วนที่ผลักดันให้ผู้หญิงได้ออกมาทำงานนอกบ้านกันอย่างเห็นได้ชัดจากภาวะเศรษฐกิจหลังสงครามที่ค่าครองชีพสูงทำให้ผู้หญิงต้องมีความรับผิดชอบร่วมกันกับผู้ชายในการแบ่งเบาภาระทางเศรษฐกิจภายในครอบครัว จนถึงสมัยพัฒนาในทศวรรษ 2500 จากนโยบายการพัฒนาของภาครัฐจึงมีข้อความที่ใช้เพื่อเป็นการเน้นย้ำถึงความสำคัญของ “การพัฒนา” ซึ่งเป็นอุดมการณ์ของรัฐบาลในสมัยนั้น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ได้ใช้คำขวัญในการประชาสัมพันธ์ว่า “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข”⁵⁹

⁵⁶จิตติมา พรอรุณ, การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 24 89-2519, หน้า 61 – 65.

⁵⁷ หจข.ร.5 ศธ.5/5, อ้างถึงใน สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, การแต่งกายสตรีกับหัตถกรรมทอผ้าในสังคมไทย สมัยรัตนโกสินทร์, หน้า 140.

⁵⁸รายงานกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2457, อ้างใน เรื่องเดียวกัน.

⁵⁹ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ (เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม บุคส์, 2542), หน้า 221.

ค่านิยมที่เห็นความสำคัญของการศึกษาขึ้นในหมู่ผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงขวนขวายหาความรู้กันมาก จึงทำให้มีผู้หญิงไม่ได้จำกัดบทบาทของตนอยู่แต่เพียงในบ้านเท่านั้น โดยเฉพาะผู้หญิงโศกบวกกับสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไป ในช่วงหลังจกมีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 มีการขยายตัวด้านธุรกิจ และอุตสาหกรรมทำให้มีผู้หญิงเข้าสู่ระบบการทำงานนอกบ้านเป็นจำนวนมากขึ้น แม้ว่าจะเป็นเพียงผู้ที่หารายได้เสริมให้กับครอบครัว ไม่ใช่เป็นรายได้หลักก็ตาม แต่แสดงให้เห็นว่าสังคมเริ่มมีการเรียกร้องให้ผู้หญิงออกมามีบทบาททางเศรษฐกิจมากขึ้น แม้ว่าความคาดหวังในแง่ของความเป็นแม่บ้านยังคงมีควบคู่กันไป⁶⁰ แม้ผู้หญิงจะมีบทบาทภายนอกบ้านมากขึ้นในเวลานี้ ซึ่งรวมถึงผู้หญิงที่แต่งงานแล้วบางคนก็ยังคงทำงานนอกบ้านอยู่ เนื่องจากช่วยแบ่งเบาภาระทางเศรษฐกิจ แต่สังคมก็ยังเรียกร้องให้ผู้หญิงเป็นแม่บ้านไปพร้อม ๆ กันด้วย⁶¹

ปัจจัยของการออกมาทำงานนอกบ้านของผู้หญิงมีสาเหตุทั้งที่จำเป็นต้องช่วยแบ่งเบาภาระครอบครัวแล้ว นอกจากนี้ยังมีว่าต้องการทำงานเพื่อจะได้ไม่ต้องรบกวนเงินของครอบครัวทั้งที่อาจจะไม่ได้มีความเดือดร้อนเรื่องเงินเลย อาจกล่าวได้ว่ากระแสค่านิยมในการทำงานของผู้หญิงเพิ่มกว่าแต่ก่อน โดยผู้หญิงเห็นว่าการทำงานทำให้ตัวเองมีคุณค่ามากขึ้น ผู้หญิงจึงไม่ยอมอยู่กับบ้านเพียงอย่างเดียว โดยเฉพาะในกลุ่มผู้หญิงที่มีการศึกษาต่างเห็นว่างานนอกบ้านเป็นอาชีพอย่างหนึ่งที่ต้องการทำ

ดังที่บทความในหนังสือพิมพ์ร่วมสมัยได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “สังคมสิ่งแวดล้อมบังคับให้สตรีต้องออกทำงานนอกบ้าน”⁶² และบทความในหนังสือพิมพ์อีกบทความหนึ่งถึงกับแสดงทัศนะว่าในอนาคตอันไม่ไกลนี้ ผู้หญิงทุกคนอาจต้องประกอบอาชีพนอกบ้าน ดังความว่า “ไม่ว่าภายในอีกสักห้าสิบปีข้างหน้า ถ้าค่าครองชีพไม่ลดลงหรือภาวะเศรษฐกิจ ไม่กระเตื้องขึ้นกว่านี้ จะยังมีผู้หญิงปราศจากอาชีพเหลืออยู่สักกี่คน”⁶³

ดังได้กล่าวแล้วว่าในสมัยปฏิรูปและสมัยสร้างชาติผู้หญิงชั้นสูงและชั้นกลางจะเริ่มทำงานนอกบ้านเป็นครู พยาบาล หรือเสมียน ตามสถานที่ราชการกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ แต่โดยทั่วไปมักประกอบอาชีพเหล่านั้นเฉพาะในช่วงที่ยังไม่แต่งงาน หรือในกรณีเป็นสาวโศกเท่านั้น แต่จากแนวคิดของสังคมสมัยพัฒนาคือ “งานคือเงิน เงินคืองาน” นั้นทำให้การกีดกันผู้หญิงออกจากอาชีพการงานลดน้อยลงเมื่อเทียบกับสมัยก่อนหน้านี้ ดังในบทความเรื่องผู้หญิงควรออกไปทำงานนอก

⁶⁰พิมพ์ฤทัย ชูแสงศรี, “ความคิดของผู้หญิงในนิตยสารผู้หญิง พ.ศ. 2500-2516,” หน้า 155.

⁶¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

⁶²สปอร์ตคารา, 30 ธันวาคม 2505, อ้างถึงใน สุวดี ชนประสิทธิ์พัฒนา, การแต่งกายสตรีกับหัตถกรรมทอผ้าในสังคมไทยสมัยรัตนโกสินทร์, หน้า 140.

⁶³อนาคตสตรีไทย, สตรีสาร 4:78 (สิงหาคม 2496), หน้า 26, อ้างถึงใน เรื่องเดียวกัน.

บ้านหรือไม่ว่างของ นารี นฤมลว่า“ในโลกปัจจุบันนี้มีภาวะสังคมอันยุ่งเหยิง และการครองชีพที่บีบคั้น ทำให้สตรีต้องมีความคิดนรน เพื่อปฏิบัติตนช่วยสังคมและครอบครัว”⁶⁴

3.4 ความเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิสตรีในสมัยพัฒนา

ในช่วงสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งสถานการณ์ในระดับโลกนั้นการต่อสู้กันระหว่างอุดมการณ์ประชาธิปไตยและสังคมนิยมกำลังทวีความเข้มข้นเป็นอย่างสูง ทำให้เกิดการเผยแพร่ของอุดมการณ์ประชาธิปไตย ซึ่งรวมถึงการเรียกร้องและให้ความสำคัญกับประเด็นสิทธิมนุษยชนซึ่งรวมถึงสิทธิของสตรี อย่างไรก็ตามสำหรับสังคมไทยในสมัยพัฒนานั้นการยอมรับและให้ความสำคัญแก่สิทธิสตรีไม่ได้เกิดขึ้นในทันทีทันใด โดยเฉพาะเนื่องจากสภาวะทางการเมืองสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ระหว่าง พ.ศ. 2501-2006 นั้นมีความเข้มงวดในการแสดงออกเรื่องสิทธิเสรีภาพเป็นอย่างสูง การเคลื่อนไหวในประเด็นสิทธิสตรีของสมัยนี้จึงเป็นไปอย่างค่อนข้างจำกัด จากการศึกษาของจิตติมา พรอรุณ พบว่ากลุ่มผู้หญิงที่เริ่มต้นตัวในเรื่องสิทธิสตรีต้องพยายามปรับเปลี่ยนลักษณะการเคลื่อนไหวให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางการเมืองขณะนั้น กล่าวคือ ภายใต้สถานการณ์ทางการเมืองที่เข้มงวด การเคลื่อนไหวของกลุ่มสิทธิสตรีโดยเฉพาะสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายออกมาในลักษณะเป็นงานด้านการให้บริการ ช่วยเหลือสตรีผู้เดือดร้อน โดยให้คำแนะนำปรึกษาด้านกฎหมาย และการเผยแพร่ความรู้เรื่องกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสตรี⁶⁵

อย่างไรก็ตามเมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ถึงแก่สวรรคตเมื่อ พ.ศ. 2506 รัฐบาลในช่วงเวลาต่อมาซึ่งมีจอมพลถนอม กิตติขจรเป็นนายกรัฐมนตรีพยายามที่จะผ่อนคลายความเข้มงวด โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนดำเนินกิจกรรมแสดงออกทางความคิดเห็นได้ในระดับหนึ่ง และเพื่อลดแรงกดดันจากประชาชนจึงได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับพุทธศักราช 2511 ซึ่งปรากฏบทบัญญัติว่าด้วยเรื่องสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย ซึ่งระบุว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการพูด การเขียน การพิมพ์และการโฆษณา” และระบุว่า “บุคคลเดียวหรือหลายคนรวมกลุ่มกัน ย่อมมีสิทธิเสนอเรื่องราวร้องทุกข์ภายในเงื่อนไข และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ”⁶⁶

นอกจากการผ่อนคลายความเข้มงวดทางการเมืองในประเทศดังกล่าวแล้ว ยังได้รับอิทธิพลจากการเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิเสรีภาพในระดับโลก สำหรับกรณีของสิทธิเสรีภาพของสตรีนั้น

⁶⁴นารี นฤมล, “ผู้หญิงควรทำงานนอกบ้านหรือไม่,” *สกุลไทย* 6:282 (21 มีนาคม 2503): 49.

⁶⁵จิตติมา พรอรุณ, “การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489-2519,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2538), หน้า 150.

⁶⁶ไพโรจน์ ชัยนาม (รวบรวม), *รัฐธรรมนูญไทย* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2514), หน้า 196-197, อ้างในเรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

สัมพันธ์อยู่กับแนวโน้มนโยบายระดับนานาชาติของปัญญาสากลว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีขององค์การสหประชาชาติ

ความเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิเสรีภาพในระดับนานาชาตินั้นทวีความเข้มข้นมากขึ้นในช่วงเวลาของรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร กล่าวคือ⁶⁷ ในปี พ.ศ. 2507 สหประชาชาติจึงกำหนดมาตรการเพิ่มเติมเพื่อให้การดำเนินการส่งเสริมสถานภาพสตรีเป็นผลสำเร็จ สมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติได้ขอให้คณะกรรมการว่าด้วยสถานะของหญิง เตรียมร่างปฏิญญาที่มุ่งจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรี เพื่อส่งเสริมให้ชายหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกันทั้งในทางกฎหมายและทางความเป็นจริง โดยได้ปรากฏออกมาเป็นปฏิญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2510ปฏิญญาดังกล่าวเรียกร้องให้มีการแก้ไขกฎหมาย ประเพณี และการกระทำต่าง ๆ เพื่อให้หญิงมีสิทธิเท่าเทียมชาย ให้มีการเผยแพร่ข้อเท็จจริงและจัดคดีที่ว่าหญิงมีฐานะและความสามารถด้อยกว่าชาย โดยให้เหตุผลว่า สตรีมีบทบาทในทางสร้างสรรค์โดยไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าชาย ไม่ว่าจะเป็ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม ตลอดจนบทบาทต่อครอบครัว⁶⁸

ความเคลื่อนไหวในประเด็นสิทธิเสรีภาพสตรีในระดับนานาชาตินี้กระตุ้นให้รัฐบาลไทยในฐานะประเทศสมาชิกขององค์การสหประชาชาติต้องดำเนินการพิจารณากฎหมายให้สอดคล้องกับนโยบายของสหประชาชาติ และยังทำให้สมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมายของไทยใช้เป็นข้อเสนอให้มีการแก้ไขกฎหมายบางประการที่เกี่ยวข้องกับสตรีต่อฝ่ายรัฐบาล⁶⁹

นอกจากนี้ยังปรากฏการริเริ่มเผยแพร่ความคิดและค่านิยมในประเด็นสิทธิสตรีในกลุ่มผู้หญิงต่าง ๆ ในสังคม โดยเฉพาะในกลุ่มนิสิตนักศึกษาซึ่งเป็นกลุ่มผู้หญิงที่มีความคิดค่อนข้างก้าวหน้า ตัวอย่างเช่นกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ ซึ่งได้มีการรวมตัวกันของนักศึกษาหญิงคณะศิลปศาสตร์จำนวนหนึ่งและได้มีโอกาสเข้าไปทำงานในคณะกรรมการนักศึกษาของคณะฯ ใน พ.ศ. 2514 ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะรวบรวมกลุ่มนักศึกษาหญิงให้มีความตื่นตัวในการพัฒนาตนเอง ช่วยกันศึกษาปัญหาของสตรีที่ถูกเอาเปรียบ พยายามที่จะมีส่วนร่วมรับผิดชอบในปัญหาสังคมและรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ กิจกรรมและบทบาทของกลุ่มผู้หญิงธรรมศาสตร์ เช่นการจัดอภิปรายเรื่อง “สวัสดิภาพสตรีในปัจจุบัน”⁷⁰ เป็นต้น

ข้อเรียกร้องสิทธิทางกฎหมายของสตรีที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพเรื่อง ความยินยอมของสามีในการประกอบวิชาชีพหรืออาชีพ จากข้อจำกัดสิทธิการประกอบอาชีพของหญิงมีสามี ใน

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 129-132.

⁶⁸ มาลี พุกฤษ์พงศาวิ, สตรีกับกฎหมาย (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2525), หน้า 281, อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 131.

⁶⁹ จิตติมา พรอรุณ, “การเรียกร้องสิทธิสตรีในสังคมไทย พ.ศ. 2489-2519,” หน้า 132.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 183.

กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1456⁷¹ บัญญัติให้หญิงมีสามีประกอบ “วิชาชีพ” ที่ทำก่อนการสมรสได้โดยไม่ต้องขอความยินยอมจากสามี ส่วนการประกอบอาชีพอื่นต้องขอความยินยอมจากสามี ทางสมาคมบัณฑิตสตรีทางกฎหมาย ขอให้เพิ่มคำว่า “อาชีพ” ทำให้สิทธิของผู้หญิงที่จะทำงานเปิดกว้างมากขึ้น

ค่านิยมของผู้หญิงที่จะออกมาทำงานนอกบ้าน ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพในการทำงานของผู้หญิงที่ทำให้ผู้หญิงมีโอกาสที่เปิดกว้าง แม้ว่าในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2514 รัฐบาลของจอมพลถนอม กิตติขจร จะได้ทำการ “ปฏิวัติ” ล้มล้างรัฐธรรมนูญ รัฐสภา และรัฐบาลของตัวเอง เพื่อยุติการแตกแยก ขับเคลื่อนสังคมให้เดินกันภายในกลุ่มผู้มีอำนาจ และพยายามรวบอำนาจเข้ามาอยู่ภายใต้กลุ่มของตัวเอง⁷² อันแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มการคุกคามสิทธิเสรีภาพของประชาชนโดยระบอบเผด็จการ แต่อย่างไรก็ตามการตื่นตัวและเรียกร้องสิทธิเสรีภาพก็ยังคงดำเนินต่อไปใน “โลกภายนอกราชอาณาจักรส่วนตัวของระบอบถนอม-ประภาส” กล่าวคือ

ความตื่นตัวทางปัญญาความคิดได้ขยายวงออกไปอย่างกว้างขวางในหมู่นิสิตนักศึกษา มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ความตื่นตัวนี้ไม่จำกัดอยู่แค่คิดกับพูดเท่านั้น แต่ยังขยายไปถึงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับปัญหาสังคมในด้านต่าง ๆ ทั้งในเมืองและชนบท นิสิตนักศึกษาเริ่มรู้จักรวมตัวกันอาสาสมัครทำงานทั้งเฉพาะภายในและระหว่างต่างสถาบัน งานเขียนของบรรดาปัญญาชนและนิสิตนักศึกษาแสดงออกให้เห็นถึงความรู้สึกสนใจจริงจังต่อปัญหาทุกข์ยากเดือดร้อนของคนจน...⁷³

ซึ่งความเคลื่อนไหวของกลุ่มนิสิตนักศึกษา รวมถึงปัญญาชนในลักษณะดังกล่าวนี้เอง ที่เป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516

ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่า ตั้งแต่ในช่วง พ.ศ. 2511 จนถึง พ.ศ. 2516 ก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลา เป็นบรรยากาศที่ตื่นตัวในการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพในหลาย ๆ ด้านของประชาชน ซึ่งรวมถึงสิทธิสตรีในแง่ของความเสมอภาค และในประเด็นที่เรียกร้องโอกาสในการที่จะออกมาประกอบอาชีพนอกบ้าน ทั้งในช่วงที่ยังโศดและแม้เมื่อจะทำการสมรสด้วยเช่นกัน

⁷¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 138

⁷²วิชาชีพคือ อาชีพที่ต้องใช้วิชาที่ได้รับการฝึกอบรมโดยเฉพาะ อ้างใน เรื่องเดียวกัน.

⁷³เสน่ห์ จามริก, “การเมืองไทยกับปฏิวัติตุลาคม,” ใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์ (บรรณาธิการ), จาก 14 ถึง 6 ตุลา (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2541), หน้า 11

⁷⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 14-16.

จากการศึกษาวิเคราะห์ทั้งหมดข้างต้น จะเห็นได้ว่า ระยะเวลาที่ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 และ 2 ในทศวรรษ 2500 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ 1.การขยายตัวธุรกิจภาคเอกชน ที่เกิดจากการสนับสนุนของรัฐและการขยายการลงทุนจากต่างชาติ 2. การส่งเสริมการศึกษาในทุกระดับ 3. ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงยอมรับการออกมาประกอบอาชีพนอกบ้าน ทั้งสามประการนี้เป็นปัจจัยที่เอื้อให้ผู้หญิงชั้นกลางที่มีการศึกษาออกมาทำงานประกอบวิชาชีพมากขึ้น ดังเห็นได้จากตาราง ที่ 2.6 แสดงจำนวนผู้หญิงที่ประกอบวิชาชีพ

ตารางที่ 2.6 แสดงจำนวนประชากรหญิงที่ประกอบอาชีพจำแนกตามสถานภาพการทำงาน

พ.ศ.	งานที่ใช้วิชาชีพ วิชาการ และ งานที่เกี่ยวข้อง		งานบริหาร ตุลาการ และ จัดดำเนินการ		งานอาชีพเสมียน	
	ลูกจ้างรัฐบาล	ลูกจ้างเอกชน	ลูกจ้างรัฐบาล	ลูกจ้างเอกชน	ลูกจ้างรัฐบาล	ลูกจ้างเอกชน
2490*		18983		341914		5406
2499*		31160		3120		11000
2503	39948	14039	852	369	14744	5538
2506	12000	9600	1200	400	8200	7400
2508	12331	9823	2299	209	12958	7942
2509	12064	10400	3744	208	12064	8736
2510	11052	13583	4988	677	15090	14507
2511	14081	16437	5180	579	18098	15648
2512	15000	16100	4800	900	17500	14600
2514	14940	12930	5560	1020	16530	21390
2515	46112	23060	8230	540	30980	23990
2516	49280	26560	7130	1210	30250	29690

ที่มา: รวบรวมจากข้อมูลสำรวจสำมะโนประชากรและการเคหะใน สมุดสถิติรายปี (กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี) บรรพที่ 23-24 ช่วงปี พ.ศ. 2499-2503 และจากข้อมูลสำรวจประชากรแรงงาน ช่วงปี พ.ศ. 2506 – 2516 จากเอกสารชุดเดียวกัน

หมายเหตุ: * ข้อมูลสำหรับปี พ.ศ. 2490 และ 2499 ยังไม่ได้มีการจำแนกระหว่างลูกจ้างรัฐบาลและเอกชน

การสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ใช้เกณฑ์การแบ่งประเภทอาชีพเป็นกลุ่มกว้างๆ ทำให้ในการศึกษาไม่สามารถระบุชัดได้ว่า 3 อาชีพหลักที่ได้ทำการศึกษา คือ เลขานุการ พนักงานบัญชี และพนักงานธนาคาร มีจำนวนเพิ่มขึ้นหรือลดลงอย่างชัดเจนเป็นจำนวนเท่าไร อย่างไรก็ดี

ยังสามารถสังเกตภาพกว้างๆ ได้จากกลุ่มอาชีพที่ข้อมูลสำมะโนประชากรสำรวจแบ่งไว้คือ งานที่ใช้วิชาชีพ วิชาการ และงานที่เกี่ยวข้อง, งานบริหาร ธุรกิจ และจัดดำเนินการ,งานอาชีพเสมียน

จากตาราง 2.6 จะพบว่า จำนวนผู้หญิงที่ประกอบอาชีพทั้งสามกลุ่มมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างมากในช่วงตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา เมื่อมองในแง่เปรียบเทียบจำนวนระหว่างผู้ประกอบอาชีพในภาคราชการและภาคเอกชนแล้ว จะพบว่าส่วนใหญ่มีจำนวนผู้ประกอบอาชีพในภาคเอกชนมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะงานที่ข้อมูลสำรวจสำรวจเรียกว่าอาชีพเสมียน มีจำนวนผู้ประกอบอาชีพในภาคเอกชนเพิ่มมากขึ้นจนเท่ากับหรือมากกว่าในภาคราชการในบางปี ส่วนกลุ่มอาชีพงานที่ใช้วิชาชีพ วิชาการ และงานที่เกี่ยวข้อง ก็มีจำนวนผู้ประกอบอาชีพในภาคเอกชนเพิ่มจำนวนมากขึ้นเช่นกัน

“ผู้หญิงทำงาน”: ภาพสะท้อนจากนวนิยาย

นอกจากพิจารณาปัจจัยและจำนวนการเพิ่มขึ้นของผู้หญิงที่ออกมาทำงานนอกบ้านแล้ว เพื่อให้เห็นภาพการทำงานของผู้หญิงมากขึ้น ในที่นี้จะได้พิจารณาภาพของผู้หญิงที่ออกมาประกอบอาชีพนอกรบ้านในช่วงเวลาดังกล่าวผ่านนวนิยายและบทความในนิตยสารร่วมสมัย

จากนวนิยายเหล่านี้ทำให้เห็นได้ถึงสถานะของสังคมและปัจจัยที่ผลักดันให้ผู้หญิงออกมาทำงานได้ดีขึ้น นวนิยายของ *ทมยันตี* เรื่อง *สายใจ*⁷⁴ ตัวเอกฝ่ายหญิงของเรื่อง ต้องทำงานเพื่อช่วยเหลือครอบครัวให้อยู่รอดท่ามกลางสังคมที่กำลังเปลี่ยนผ่านซึ่งบิดมารดาของเธอยังไม่สามารถปรับตัวได้ทำให้ครอบครัวมีภาระด้านการเงิน *สุชาดา* ซึ่งเดิมเป็นผู้ดูแลความเป็นอยู่แต่ในบ้าน ต้องเปลี่ยนแปลงตัวเองออกมาเป็นผู้หญิงทำงานเป็นภาระที่จะต้องช่วยเหลือจากความจำเป็นภาวะทางเศรษฐกิจของครอบครัวจำเป็นต้องออกมาทำงาน

ส่วน *กานดา* ในเรื่อง *ยอดอนงค์* เป็นผู้หญิงที่มีภาพเป็นผู้หญิงยุคใหม่ ซึ่งออกมาทำงานเพื่อความอยู่รอดในสภาพของสังคมสมัยใหม่ ดังที่ผู้เขียนได้แสดงทัศนะผ่านตัวละครดังนี้ จากการสูญเสียหัวหน้าครอบครัวซึ่งคือบิดาของเธอ ทำให้กานดาต้องก้าวออกมานอกบ้านและทำงานเพื่อหาเลี้ยงมารดาและน้องสาวท่ามกลางสภาพเศรษฐกิจที่ค่าครองชีพเริ่มสูง “ดิฉันไม่ได้ดีไปกว่าผู้หญิงอื่นหรอกค่ะ ความจำเป็นในชีวิต ทำให้ดิฉันต้องลุกขึ้นสู้”⁷⁵

จำนวนบริษัทต่างชาติที่เพิ่มขึ้นอย่างมาก ส่งผลการประกอบอาชีพของผู้หญิงในช่วงเวลานี้ไม่จำเป็นมีมาตรฐานของการศึกษาถึงขั้นสูงมาเป็นข้อกำหนดมากนัก หากใครมีความตั้งใจจริง มี

⁷⁴ ลักษณ์วดี (นามแฝง), *สายใจ*, เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: ฅ บ้านวรรณกรรม, 2538), หน้า 79.

⁷⁵ ทมยันตี (นามแฝง), *ยอดอนงค์*, เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: บำรุงสาส์น, 2515), หน้า 238-239; ภัทรพร หงษ์ทอง. “การศึกษาแนวคิดสตรีนิยมในนวนิยายของทมยันตี ระหว่างพุทธศักราช 2506-2535,” (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต หน่วยวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 14.

ความสามารถเฉพาะด้าน เช่นทางด้านภาษาต่างประเทศโดยเฉพาะภาษาอังกฤษก็จะทำให้เป็นที่ต้องการ และสามารถจะได้ตำแหน่งงานที่ต้องการได้ ดังที่ศรีนุช จากนวนิยายเรื่อง *หนีรัก* ได้ทำงานบริษัทในตำแหน่งเลขานุการ⁷⁶

นอกจากนั้นการออกมาทำงานของผู้หญิงอาจจะมากจากค่านิยมคือเพื่อต้องการทำตัวให้มีคุณค่า หากแต่ไม่ได้มีความจำเป็นทางเศรษฐกิจมาเป็นตัวบีบบังคับให้ต้องออกมาทำงาน เพียงแต่ต้องการออกมาสู่โลกภายนอก เพราะไม่ใช่ทุกกรณีสำหรับครอบครัว “ชนชั้นสูง” และ “ชนชั้นกลาง” ทุกครอบครัวที่จะมีความนิยมหรือเห็นดีเห็นงามกับการที่จะให้ลูกสาวออกมาทำงานหากไม่เป็นที่พอใจของครอบครัวที่มีหัวสมัยใหม่นัก ดังที่ปรากฏในนวนิยาย จากนวนิยายเรื่อง *สะใภ้จ้าว* *สาลิน* นางเอกของเรื่องซึ่งเป็นบรรณารักษ์ที่ห้องสมุดเอกชนแห่งหนึ่ง ก็เป็นอีกตัวอย่างของความนิยมที่จะออกมาทำงานนอกบ้านของผู้หญิงในยุคสมัยนั้น ๆ

...สาลินสอบเข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้ หล่อนก็เรียนนันทนารีมนี่มันเรื่อยไป ท้ายที่สุดหล่อนจึงได้มาเรียนภาษาอังกฤษและวิชาห้องสมุด และในขณะที่สาลิน ก็ได้ทำงานในห้องสมุดแห่งหนึ่ง และมีเงินเดือนพอที่จะจ่ายใช้สอยซื้อของส่วนตัวได้อย่างสบายพอที่จะไม่ต้องรบกวนคุณตาหรือคุณยายบ่อยนัก...

ดังข้อความที่ปรากฏนั้นจะบอกได้ว่า *สาลิน* ไม่ได้มีความจำเป็นมาบีบบังคับให้ต้องออกมาทำงานแต่จากการที่มีการศึกษาในระดับหนึ่งรวมทั้งครอบครัวทันสมัยที่จะให้ออกมาทำงานวิชาชีพที่ได้ร่ำเรียนมา ไปใช้ประโยชน์ทั้งกับตัวเองและผู้อื่น

จากค่านิยมที่ผู้หญิง “ชั้นสูง” และ “ชั้นกลาง” ที่จะออกมาทำงานวิชาชีพนอกบ้านกันมากขึ้น จึงมีบทความที่เขียนขึ้นเพื่อสอนบอกเทคนิควิธีการสัมภาษณ์งานในบทความที่ชื่อว่า “เมื่อผู้หญิงไปทำงาน” ของ *ชลลดา* โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับการ เขียนถ่ายทอวิธีการเลือกเจ้านาย การสัมภาษณ์งานให้ผู้หญิง แสดงว่าการออกมาทำงานประกอบวิชาชีพของผู้หญิงเริ่มเป็นประเด็นที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนกันในวงสังคมแล้ว ดังความว่า “โดยปกติเมื่อจะรับเข้าทำงาน กรรมการหรือผู้เป็นนายเขาก็จะขอสัมภาษณ์ก่อน หรือถ้าเป็นแบบฝรั่งตามห้าง บางทีนายห้างหรือหัวหน้าเขาจะสัมภาษณ์เพียงคนเดียว”⁷⁸

กล่าวโดยสรุปในทศวรรษที่ 2500 จากปัจจัยเอื้อทั้ง 3 ประการ คือการขยายตัวของเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่ทำให้เกิดการขยายตัวของ

⁷⁶ ลักขณวดี (นามแฝง), *หนีรัก* (กรุงเทพฯ: บำรุงสาส์น, 2510), หน้า 224.

⁷⁷ รจนา, *สะใภ้จ้าว*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ดับเบิ้ลตาช่น, 2545), หน้า 29. การเน้นเป็นของผู้เขียน

⁷⁸ ชลลดา, “เมื่อผู้หญิงไปทำงาน,” *สตรีสาร* 14: 327 (กุมภาพันธ์, 2505), หน้า 34.

ภาคธุรกิจเอกชน และการลงทุนจากต่างชาติ ผลของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจยังผลให้เกิดความต้องการแรงงานที่มีทักษะ ทำให้มีการเกิดขึ้นของโรงเรียนสอนวิชาเฉพาะต่างๆ ทางด้านพาณิชยศาสตร์ เช่น พิมพ์ดีด บัญชี เลขานุการ รวมไปถึงภาษาต่างประเทศ ในขณะที่เดียวกับที่ภาครัฐก็ได้เร่งให้เกิดการขยายตัวของการศึกษา เพื่อเตรียมความพร้อมต่อการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยได้มีการขยายการศึกษาในทุกๆ ระดับ ทั้งอาชีวศึกษา และอุดมศึกษา ส่งผลให้ผู้หึงมีโอกาสดำเนินการศึกษามากขึ้น ประกอบกับได้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมของสังคมที่ให้ความเท่าเทียมระหว่างหญิงชายมากขึ้น รวมไปถึงการยอมรับความสามารถของผู้หญิงในการทำงาน ส่งผลให้เกิดการเรียกร้องสิทธิสตรีและการแก้กฎหมายบางประการซึ่งไม่เป็นธรรมต่อผู้หญิง

รูปธรรมของความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้คือสภาพย่านธุรกิจการค้าซึ่งได้เคลื่อนย้ายจากบริเวณเขตชั้นในของกรุงเทพฯ มาสู่ทางทิศตะวันออก บริเวณสีลม ในบริเวณดังกล่าว มีเอกชนมาเปิดบริษัท ห้างร้าน ตามนโยบายส่งเสริมธุรกิจเอกชนของรัฐเป็นจำนวนมาก ธุรกิจภาคเอกชนดังกล่าวนี้ได้เปิดโอกาสให้ผู้หญิงที่มีการศึกษา เข้ามาเป็นพนักงานต่างๆ ที่สำคัญก็คือ พนักงานธนาคาร, เลขานุการ และพนักงานบัญชี ซึ่งกล่าวได้ว่าผู้หญิงที่ประกอบอาชีพดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของ “ผู้หญิงทำงาน” ที่เพิ่มเติมจากกลุ่มผู้หญิงที่ประกอบอาชีพแบบเดิม คือ ครู พยาบาล ฯลฯ กลุ่มผู้หญิงทำงานในภาคเอกชนดังกล่าว มีความน่าสนใจที่จะศึกษาถึงลักษณะการเข้าสู่อาชีพ ลักษณะงานที่ทำของผู้หญิงเหล่านี้ ซึ่งจะได้ทำการศึกษาในบทที่ 3 ต่อไป กลุ่มผู้หญิงที่ประกอบวิชาชีพในธุรกิจภาคเอกชนดังกล่าวมีความน่าสนใจ เพราะว่าเป็นวิชาชีพใหม่ที่สอดคล้องกับบรรยากาศการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ส่วนในบทต่อไปจะศึกษาในประเด็นการเข้าสู่อาชีพดังกล่าว รวมถึงลักษณะงานที่ได้เข้าไปทำ